

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Bundel factsheets vaststelling verkiezingsuitslagen

Inhoudsopgave

1	De vaststelling van de verkiezingsuitslag in vogelvlucht	2
2	Overzicht processen-verbaal	5
3	Gemeentelijk stembureau (GSB): samenstelling en organisatie	6
4	Vervoer en opslag van de stembescheiden	10
5	Optie 1 – Decentrale stemopneming	13
6	Optie 2 – Centrale stemopneming	19
7	Schorsing zitting stembureau	23
8	Schorsing zitting gemeentelijk stembureau	27
9	Handreiking publicatie processen-verbaal	29
10a	Optelfouten en waarschuwingen OSV2020 voor GSB DSO	35
10b	Optelfouten en waarschuwingen OSV2020 voor GSB CSO	38
11	Overdracht processen-verbaal aan HSB of CSB	41
12	Hoofdstembureau: vaststelling uitkomsten op kieskringniveau	43
13	Centraal stembureau: controle en voorbereiding vaststelling uitslag	47
14	Nieuwe zitting GSB	53
15	Centraal stembureau (CSB): vaststelling uitslag en vervolgwerkzaamheden	58
16	Overig	61

1 De vaststelling van de verkiezingsuitslag in vogelvlucht

In deze factsheet wordt de procedure voor het vaststellen van de verkiezingsuitslag in hoofdlijnen toegelicht. In de volgende factsheets wordt steeds nader ingegaan op één van onderdeel uit de procedure.

Sinds 1 januari 2023 geldt de nieuwe procedure voor het vaststellen van de verkiezingsuitslagen. In de procedure zitten mogelijkheden om tijdig, voor de vaststelling van de uitslag van een verkiezing, eventuele (tel)fouten te constateren en op een transparante en controleerbare manier te corrigeren. Dit verkleint de kans dat er op het laatste moment nog tot een hertelling moet worden besloten of dat er een uitslag wordt vastgesteld die fouten bevat.

STAP 1

VOORBEREIDING ZITTING GEMEENTELIJK STEM BUREAU (GSB)

Het college van burgemeester en wethouders stelt voor elke verkiezing een gemeentelijk stembureau in (GSB). Het GSB houdt de dag na de stemming een openbare zitting.

De gemeente heeft voor de stemopneming de keuze uit twee opties:

DEZELFDE DAG

VOLGENDE DAG

Optie 1: decentrale stemopneming:

- Op de avond van de stemming tellen de stembureaus de stemmen per lijst én per kandidaat.
- De volgende dag controleert het GSB tijdens een openbare zitting de processen-verbaal van alle stembureaus. Bij (vermoedelijke) fouten worden de stemmen van dat stembureau geheel of gedeeltelijk opnieuw geteld. Eventuele fouten worden gecorrigeerd in een zogenaamd corrigendum.

Voor meer informatie, zie factsheet 5

Optie 2: centrale stemopneming:

- Op de avond van de stemming tellen de stembureaus alleen de stemmen per lijst. De stemmen per kandidaat worden dan nog niet geteld.
- Het GSB telt de volgende dag tijdens een openbare zitting de stemmen op kandidaats- en lijstniveau. Dit wordt ook wel 'centraal tellen' genoemd.

Voor meer informatie, zie factsheet 6

Maakt het college van B&W geen keuze? Dan geldt automatisch *optie 1*. Wanneer gekozen wordt om centraal te tellen (*optie 2*), dan maakt het college dat besluit uiterlijk op de dag van kandidaatstelling bekend.

Voor meer informatie, zie factsheet 3

STAP 2

ZITTING GEMEENTELIJK STEMBUREAU (GSB)

Het GSB voert de werkzaamheden uit die zijn omschreven bij [optie 1](#) of [optie 2](#).

Bij *elke optie* geldt:

- Tijdens zijn zitting stelt het GSB de gemeentelijke totalen vast.
- Als het GSB daarbij OSV gebruikt, controleert het GSB of de ingevoerde data goed zijn verwerkt door OSV. Het GSB gebruikt hiervoor verplicht het controleprotocol dat beschikbaar wordt gesteld door de Kiesraad.
- Aan het einde van de zitting maakt het GSB een proces-verbaal op, waarin verslag wordt gedaan van alle werkzaamheden. Let op: de bekendmaking van de uitslag en de ondertekening van het proces-verbaal van het GSB gebeurt bij de Europees Parlementsverkiezing op maandag.

Voor meer informatie, zie factsheets 5 en 6 →

STAP 3

GEMEENTE PUBLICEERT PROCESSEN-VERBAAL

- Onmiddellijk na de zitting van het GSB publiceert de gemeente de processen-verbaal van de stembureaus en van het GSB, de eventuele corrigenda en het digitale bestand met uitslaggegevens op de gemeentelijke website.

Voor meer informatie, zie factsheets 5 en 6 →

Voor meer informatie, zie factsheet 9 →

STAP 4

ZITTING HOOFDSTEMBUREAU (INDIEN VAN TOEPASSING)

Er is alleen sprake van een hoofdstembureau bij verkiezingen voor provinciale staten in provincies met meer dan één kieskring, bij verkiezingen voor de Tweede Kamer en bij verkiezingen voor het Europees Parlement.

- Nadat de documenten en bestanden op de gemeentelijke website zijn gepubliceerd, gaan deze naar het hoofdstembureau (HSB).
- Het HSB berekent de totalen op kieskringniveau.
- Het HSB houdt op de vijfde dag na de stemming om 10:00 uur een zitting om deze totalen vast te stellen. Deze zitting is niet openbaar.
- Vervolgens brengt het HSB alle documenten en bestanden naar het centraal stembureau (CSB).

Voor meer informatie, zie factsheets 11 en 12 →

STAP 5

MELDING VAN FOUTEN BIJ EN CONTROLE DOOR CENTRAAL STEMBUREAU (CSB)

- Vanaf het moment dat de gemeenten de processen-verbaal van de stembureaus en het GSB, de eventuele corrigenda en de digitale bestanden met uitslaggegevens hebben gepubliceerd op de gemeentelijke website, kan iedereen die dat wil vermoedens van fouten in de processen-verbaal van een stembureau of GSB melden bij het CSB.
- Het melden van fouten kan tot 48 uur vóór de zitting van het CSB.
- Verder voert het CSB controles uit op de processen-verbaal van de GSB's. In gemeenten waar een decentrale stemopneming ([optie 1](#)) heeft plaatsgevonden, voert het CSB ook controles uit op de processen-verbaal van de stembureaus. In gemeenten waar een centrale stemopneming ([optie 2](#)) heeft plaatsgevonden blijven de processen-verbaal van de stembureaus buiten beschouwing. Die processen-verbaal bevatten immers alleen de resultaten van een voorlopige telling (uitsluitend op lijstniveau).
- Deze controles verricht het CSB aan de hand van een controleprotocol, dat door de Kiesraad wordt opgesteld. Uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling maakt de Kiesraad het controleprotocol bekend.

Voor meer informatie, zie factsheet 13 →

STAP 6

NIEUWE ZITTING GEMEENTELIJK STEMBUREAU (GSB)

- Op grond van de controle door het CSB en/of op grond van een melding van belangstellenden, kan het CSB het vermoeden krijgen dat een of meer processen-verbaal een of meer fouten bevatten.
- In dat geval beslist het CSB dat het GSB deze vermeende fouten moet onderzoeken.
- Het CSB draagt het desbetreffende GSB, via de burgemeester, op om opnieuw in een openbare zitting bijeen te komen. Het CSB geeft hierbij duidelijk aan wat de aanleiding is voor het verzoek.
- Tijdens die nieuwe zitting onderzoekt het GSB de vermeende fouten en corrigeert die zo nodig.

Voor meer informatie, zie factsheet 14 →

STAP 7

ZITTING CENTRAAL STEMBUREAU (CSB)

- Nadat alle bovenvermelde werkzaamheden zijn afgerond, houdt het CSB een openbare zitting waar de uitslag wordt vastgesteld.
- Deze zitting wordt zo spoedig mogelijk, maar niet eerder dan de achtste dag na de stemming gehouden.
- Tijdens deze zitting hebben kiezers nogmaals de mogelijkheid om (mondeling) eventuele fouten in de openbaar gemaakte processen-verbaal aan de orde te stellen, en alle andere soorten bezwaren te maken.
- Het CSB kan op grond van die bezwaren besluiten tot een hertelling van de stemmen die zijn uitgebracht in een of meer stembureaus. Dit kan in deze fase echter alléén bij een ernstig vermoeden dat een of meer GSB's zodanige fouten hebben gemaakt dat die van invloed kunnen zijn op de zetelverdeling.
- Nadat het CSB alle werkzaamheden tot vaststelling van de uitslag heeft beëindigd, stelt het CSB de uitslag van de verkiezing vast en maakt daarvan een proces-verbaal op.

Voor meer informatie, zie factsheet 15 en 16 →

2 Overzicht processen-verbaal

Decentrale stemopneming

Model N 5	Overdrachtsdocument
Model N 10-1	Proces-verbaal van een stembureau (decentrale stemopneming)
Model Na 31-1	Proces-verbaal van een gemeentelijk stembureau (decentrale stemopneming)
Model Na 14-1	Corrigendum bij het proces-verbaal van een stembureau

Centrale stemopneming

Model N 5	Overdrachtsdocument
Model N 10-2	Proces-verbaal van een stembureau (centrale stemopneming)
Model Na 31-2	Proces-verbaal van een gemeentelijk stembureau (centrale stemopneming)

Hoofdstembureau

Model O 7	Proces-verbaal van een hoofdstembureau
------------------	--

Nieuwe zitting gemeentelijk stembureau

Model Na 14-1	Corrigendum bij het proces-verbaal van een stembureau
Model Na 14-2	Corrigendum bij het proces-verbaal van een gemeentelijk stembureau
Model P 2a	Proces-verbaal van een gemeentelijk stembureau (nieuwe zitting in opdracht van centraal stembureau)

Centraal stembureau

Model P 1f-1	Corrigendum bij het proces-verbaal van een hoofdstembureau
Model P 22-1	Proces-verbaal van de uitslag van een verkiezing (Tweede Kamer, Europees Parlement, provinciale staten in provincies met meer dan één kieskring)
Model P 22-2	Proces-verbaal van de uitslag van een verkiezing (provinciale staten in provincies met één kieskring, algemeen bestuur, gemeenteraad)

Modellen voor briefstemmen

Model N 29-1	Proces-verbaal van de stemming bij een briefstembureau
Model N 29-2	Proces-verbaal van de stemopneming bij een briefstembureau
Model Na 14-3	Corrigendum bij de processen-verbaal van een briefstembureau
Model O 20	Proces-verbaal van het nationaal briefstembureau
Model P 1f-2	Corrigendum bij het proces-verbaal van het nationaal briefstembureau
Model P 2c	Proces-verbaal nieuwe zitting briefstembureau

3 Gemeentelijk stembureau (GSB): samenstelling en organisatie

In deze factsheet leest u meer informatie over de samenstelling van het gemeentelijk stembureau (GSB) en de organisatie van de zitting van dit GSB.

Wat is een gemeentelijk stembureau (GSB)?

Voor elke verkiezing stelt het college van burgemeester en wethouders (B&W) een gemeentelijk stembureau (GSB) in. Het GSB heeft als taak om tijdens een openbare zitting de uitkomsten van de verkiezing op gemeentelijk niveau vast te stellen.

Wat is de taak van het GSB?

Er zijn twee manieren waarop de stemmen in de gemeente kunnen worden geteld:

DEZELFDE DAG

VOLGENDE DAG

Optie 1 – decentrale stemopneming

- Op de avond van de stemming tellen de stembureaus de stemmen per lijst én per kandidaat.
- De taak van het GSB is om de volgende dag tijdens een openbare zitting de processen-verbaal (pv's) van alle stembureaus te controleren. Bij (vermoedelijke) fouten telt het GSB de stemmen van dat stembureau geheel of gedeeltelijk opnieuw. Het GSB corrigeert eventuele fouten in een *corrigendum*.

Optie 2 – centrale stemopneming

- Op de avond van de stemming tellen de stembureaus alleen de stemmen per lijst (en dus niet per kandidaat).
- De taak van het GSB is om de volgende dag tijdens een openbare zitting de stemmen per lijst én per kandidaat te tellen. Dit wordt ook wel 'centraal tellen' genoemd.

Maakt het college van B&W geen keuze? Dan geldt automatisch *optie 1*. Wanneer gekozen wordt om centraal te tellen (*optie 2*), dan maakt het college dat besluit uiterlijk op de dag van kandidaatstelling bekend.

Aandachtspunten

- Ook als u van plan bent om decentraal te tellen (*optie 1*) en het college van B&W dus geen keuze hoeft te maken, is het raadzaam om wel tijdig het college van B&W te informeren over wat er allemaal geregeld moet worden.
- Voor *beide opties* van de stemopneming is een locatie nodig die groot genoeg is om de zitting van het GSB te houden. Bij *optie 2* spreekt dat voor zich: het GSB moet dan immers alle stemmen tellen. Houd er echter ook bij *optie 1* rekening mee dat de stembureaus veel fouten gemaakt kunnen hebben en dat er dus mogelijk veel hertellingen nodig zijn.
- Begin dus voor beide opties op tijd met de voorbereiding (regelen van een locatie, GSB-leden en tellers).
- De gemeente kan ervoor kiezen de zitting van het GSB te houden op meer dan één locatie.
- Bij de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen kan het college van B&W er ook voor kiezen de GSB-zitting voor de waterschapsverkiezingen op de *tweede dag* na de stemming te houden (vrijdag). De GSB-zitting voor de provinciale statenverkiezing vindt altijd op de *eerste dag* na de stemming plaats (donderdag).

Hoeveel GSB's zijn er per gemeente?

- B&W stellen voor elke verkiezing een GSB in.
- Bij gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen kunnen B&W voor elk van de verkiezingen een separaat GSB instellen, maar zij kunnen ook één GSB instellen, dat als zodanig optreedt voor alle aan de orde zijnde verkiezingen.
  - Dus als in een gemeente tegelijk een provinciale statenverkiezing en drie waterschapsverkiezingen plaatsvinden, kan het college van B&W één GSB instellen, maar ook twee, drie of vier.

Uit hoeveel leden bestaat het GSB?

- Het GSB bestaat uit ten minste vijf leden. Bij gemeenteraadsverkiezingen kan desgewenst worden volstaan met drie leden.
- Er is geen maximum aan het aantal leden.
- Eén van de leden van het GSB is voorzitter en ten minste één lid is plaatsvervangend voorzitter.
  - Als bij het nemen van beslissingen door de aanwezige leden van het GSB de stemmen staken, beslist de stem van de voorzitter. Als de voorzitter niet aanwezig is, beslist de stem van de plaatsvervangend voorzitter.

Wanneer eindigt het lidmaatschap van het GSB?

- Het lidmaatschap van het GSB eindigt nadat het vertegenwoordigend orgaan over de toelating van de gekozenen heeft beslist.
- Houd er rekening mee dat in de week na de verkiezingen er een verzoek tot nader onderzoek kan komen (zie *factsheet 14*). GSB-leden moeten in de periode na verkiezingsdag beschikbaar zijn om aanwezig te zijn bij een mogelijke nieuwe zitting van het GSB.

Ondersteuners

- Het GSB kan worden bijgestaan door ondersteuners.
- Ondersteuners worden benoemd door het college van B&W.
- De ondersteuners kunnen bijvoorbeeld fungeren als teller of als invoerder van de uitkomsten in OSV.
- De ondersteuners verrichten hun taken onder het gezag en de verantwoordelijkheid van het GSB. Zij hebben dus geen eigen bevoegdheden. Zo moeten tellers, als zij twijfelen over de geldigheid van een stem, de stem altijd ter beoordeling voorleggen aan het GSB.
- De leden van het GSB zijn verantwoordelijk. Zij zijn ook degenen die het proces-verbaal ondertekenen.
- Het is af te raden om de invoer van de uitkomsten in OSV (mede) door GSB-leden te laten doen, zodat de GSB-leden hun functie als verantwoordelijke kunnen uitoefenen.

Mandaatregeling

- In sommige gemeenten geldt een mandaatregeling voor het benoemen van stembureauleden. Vooral bij last-minute wijzigingen kan dit handig zijn.
- Let erop dat u, indien nodig, deze mandaatregeling laat aanpassen, zodat die ook van toepassing is op de benoeming van GSB-leden en ondersteuners.
- Dit is van belang, omdat het GSB in de week na de stemming mogelijk de opdracht van het CSB kan krijgen om opnieuw in openbare zitting bijeen te komen. Er kunnen dan ook weer hertellingen nodig zijn.

Welke eisen gelden er voor leden van het GSB en ondersteuners?

- Voor leden van het GSB gelden de volgende eisen:
  - Zij moeten op de dag van de stemming 18 jaar of ouder zijn;
  - Zij moeten een training volgen en daarna naar het oordeel van B&W beschikken over voldoende kennis en vaardigheden op het terrein van het verkiezingsproces;
  - Zij mogen geen kandidaat zijn voor de betreffende verkiezing of lid zijn van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden;
  - Zij mogen geen lid zijn van een stembureau, het hoofdstembureau of het centraal stembureau voor dezelfde verkiezing;
  - Zij mogen niet uit het kiesrecht zijn ontzet;
  - Zij mogen als stembureau lid bij een vorige verkiezing niet hebben gehandeld of een handeling hebben nagelaten in strijd met de Kieswet.
- Voor ondersteuners gelden dezelfde eisen. Daarop is één uitzondering: ondersteuners mogen, anders dan leden van het GSB, wel tevens lid zijn van een stembureau, het hoofdstembureau of het centraal stembureau.

Wanneer is de zitting van het GSB?

- De zitting van het GSB vindt plaats op de dag na de stemming (bij EP-verkiezing vrijdag).
- Het college van B&W bepaalt het aanvangstijdstip van de zitting.
- Als de zitting aan het einde van de dag nog niet kan worden afgerond, schorst de voorzitter de zitting, en wordt de zitting de volgende dag hervat.

Bekendmaking van uitslag Europees Parlementsverkiezing

- Bij de Europees Parlementsverkiezing gebeurt de bekendmaking van de uitslag en het ondertekenen van het proces-verbaal pas op de maandag na de dag van stemming.
- Het GSB rondt zijn werkzaamheden dus af maar maakt de uitslag nog niet bekend aan de aanwezige kiezers en ondertekent het proces-verbaal nog niet.
- Dat gebeurt in een zitting van het GSB op maandag.

Waar vindt de zitting van het GSB plaats?

- Het GSB houdt zitting op een of meer locaties.
- Als in de gemeente een decentrale stemopneming wordt gehouden (*optie 1*), kan het GSB desgewenst zijn zitting in twee delen houden: eerst een deel waar het GSB de processen-verbaal van de stembureaus controleert en vervolgens een deel waar het GSB de eventuele hertellingen verricht. Beide delen van de zitting kunnen desgewenst op verschillende locaties worden gehouden.
- Het college van B&W besluit op welke locatie(s) de zitting wordt gehouden en maakt deze locatie(s) uiterlijk veertien dagen voor de stemming openbaar. Vindt de zitting op meerdere locaties plaats? Dan moet in de bekendmaking ook duidelijk worden gemaakt op welke locatie de stemopneming voor welk stembureau plaatsvindt.
- Als de zitting op meerdere locaties wordt gehouden, moeten per locatie steeds ten minste vijf leden van het GSB aanwezig zijn (bij gemeenteraadsverkiezingen ten minste drie).
- Als de zitting op meerdere locaties wordt gehouden, besluiten en handelen de aanwezige leden van het GSB namens het hele GSB.
- Als de zitting plaatsvindt op één locatie, maar binnen die locatie in afzonderlijke ruimtes, moet in elke ruimte altijd ten minste één lid van het GSB aanwezig zijn.
- Zo wordt de rol van het GSB als verantwoordelijke voor de telling gewaarborgd.

Wie mag er aanwezig zijn bij de zitting van het GSB?

- De zitting van het GSB is openbaar.
- Iedereen die dat wil (kiezers, pers, vertegenwoordigers van politieke partijen, andere belangstellenden) kan daarbij aanwezig zijn en mag desgewenst foto's maken of filmen.
- Belangstellenden moeten kennis kunnen nemen van de (tel)werkzaamheden en ook bezwaren kunnen indienen, bijvoorbeeld tegen het al dan niet ongeldig verklaren van een stem.
- Ook de invoer in OSV en de uitvoering van het controleprotocol zijn openbaar.

Hoe wordt de zittingslocatie ingericht?

- Het college van B&W is verantwoordelijk voor de inrichting van de zittingslocatie(s).
- Het GSB en de tellers moeten beschikken over faciliteiten voor het tellen, zoals tafels die geschikt zijn om daarop de stembiljetten te tellen.
- Als dat nodig is voor een ordentelijk verloop van de zitting, kan worden bepaald dat belangstellenden niet overal vrijelijk kunnen rondlopen. Zo kunnen looppaden worden aangebracht in de ruimte, of kan worden bepaald dat belangstellenden alleen onder begeleiding van een functionaris van de gemeente toegang hebben tot de werkzaamheden.

Aandachtspunt

- Het is van belang dat de rolverdeling op de zittingslocatie(s) duidelijk is. De verschillende rollen (leden GSB, tellers, medewerkers van de gemeente, etc.) moeten goed van elkaar te onderscheiden zijn, bijv. door middel van het dragen van verschillende kleuren hesjes, shirts, truien of jassen.

4 Vervoer en opslag van de stembescheiden

Nadat de stemmen zijn geteld door de stembureaus, moeten de stembescheiden verpakt, vervoerd en opgeslagen worden. Dat moet zorgvuldig gebeuren. In deze factsheet leest u hoe dit moet.

STAP 1

VERPAKKEN EN VERZEGELEN VAN DE STEMBSCHIEDEN

- Na de telling op de avond van de stemming, verpakt en verzegelt het stembureau de stembescheiden.
- De aanwezige leden van het stembureau ondertekenen het proces-verbaal.
- Het stembureau controleert vervolgens eerst of de transportbox leeg is (voor meer info over deze 'transportbox', zie hieronder).
- Daarna worden de verzegelde pakken in de transportbox gedaan.
- Het stembureau doet de transportbox op slot en verzegelt deze.
- Het stembureau doet het proces-verbaal en de sleutel van de transportbox in een envelop. Deze envelop wordt ook verzegeld.

Transportbox

- De transportbox is bedoeld voor vervoer en opslag van de stembescheiden.
- Ook de stembus kan fungeren als transportbox. Een koffer of kist kan echter makkelijker zijn in het vervoer.
- De transportbox moet af te sluiten zijn met een sleutel.
- De sleutel waarmee de transportbox wordt afgesloten, moet voor elke transportbox uniek zijn. Het moet dus zijn uitgesloten dat met één sleutel meerdere transportboxen kunnen worden geopend.
- Voor het afsluiten van de transportbox kan ook een slot met een letter- of cijfercode worden gebruikt. De letter- of cijfercode fungeert in dat geval als sleutel.
- Het enkele gebruik van een of meer tie-wraps als afsluiting is niet toegestaan. Voor de verzegeling van de transportbox kan eventueel wel een tie-wrap (met volgnummer) worden gebruikt, of bijvoorbeeld een zegelsticker.
- Elk stembureau moet een eigen transportbox hebben. Het is dus niet toegestaan dat twee of meer stembureaus gezamenlijk één transportbox gebruiken.

STAP 2

VERVOER VAN DE STEMBESCHIEDEN

- Na afronding van de stemopneming door de stembureaus worden de transportboxen en de enveloppen vervoerd naar ofwel de locatie waar het GSB de volgende dag zitting houdt, ofwel naar een opslag waar de spullen gedurende de nacht worden opgeslagen.
- Het vervoer van de envelop vindt gescheiden plaats van het vervoer van de transportbox. Daarmee wordt voorkomen dat alle stembescheiden van een stembureau met één actie in verkeerde handen kunnen vallen.
- De transportbox en de envelop moeten tijdens het vervoer onder toezicht staan. Dat houdt in dat er twee personen per vervoermiddel betrokken zijn bij het vervoer van de transportbox en eveneens twee personen bij het vervoer van de envelop. Zo is gewaarborgd dat zowel de transportbox als de envelop altijd onder toezicht staan, ook als bijvoorbeeld de ophaaldienst de transportboxen bij andere stemlokalen ophaalt.
- De burgemeester bepaalt hoe het vervoer plaatsvindt: door (de buitendienst van) de gemeente of door een ingehuurde vervoerder. Het vervoer kan ook plaatsvinden door leden van het stembureau.
- Als de opslag niet plaatsvindt op de locatie waar het GSB zitting houdt, gelden de volgende dag voor het vervoer naar deze locatie dezelfde voorwaarden als voor het vervoer naar de opslaglocatie. De burgemeester is ervoor verantwoordelijk dat alle stembescheiden tijdig voor aanvang van de zitting van het GSB worden overgebracht naar de zittingslocatie.

! **Verantwoordelijkheden**

- Vanaf het moment dat het stembureau de transportbox (met daarin de stembescheiden) en de envelop (met daarin de sleutel van de transportbox en het proces-verbaal van het stembureau) overdraagt aan de gemeente, gaat de verantwoordelijkheid voor de transportbox en de envelop over op de burgemeester.
- Die verantwoordelijkheid loopt door tot het moment dat de burgemeester de transportboxen en enveloppen overdraagt aan het gemeentelijk stembureau (GSB).
- De burgemeester is dus verantwoordelijk voor het vervoer (voor zover het vervoer van de envelop niet plaatsvindt door het stembureau zelf) en voor de opslag van de stembescheiden.

STAP 3

OPSLAG VAN DE STEMBESCHIEDEN

- De transportboxen en de enveloppen moeten separaat worden opgeslagen.
- De opslag vindt plaats in:
  - a. een inbraakvertragende en brandwerende voorziening zoals een gesloten inbraakwerende waardekast of kluis; of
  - b. een ruimte uitgerust met een inbraakalarmeringssysteem dat in verbinding staat met een door de Rijksoverheid toegelaten alarmcentrale; of
  - c. een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat.
- Deze regels zijn gelijk aan de regels voor de opslag van reisdocumenten (op grond van de Paspoortuitvoeringsregeling).

STAP 4

TRANSPORTBOXEN EN ENVELOPPEN WORDEN OVERGEDRAGEN AAN HET GSB

- De burgemeester is ervoor verantwoordelijk dat de transportboxen en enveloppen tijdig voorafgaand aan de zitting van het GSB aanwezig zijn op de locatie waar het GSB zitting houdt.
- Bij aanvang van de GSB-zitting wordt door of namens de burgemeester een zogenaamd *overdrachtsdocument* aan het GSB verstrekt. Daarin worden de aantallen overgedragen transportboxen en enveloppen vermeld. Ook worden in het overdrachtsdocument eventuele bijzonderheden vermeld die zich tijdens het vervoer en de opslag hebben voorgedaan.
- In het overdrachtsdocument wordt verantwoording afgelegd over de gehele periode waarin de burgemeester verantwoordelijk was voor de stembescheiden. Dus vanaf het moment waarop de stembureaus de transportboxen en de enveloppen hebben overgedragen, tot aan het moment dat de transportboxen en enveloppen ter beschikking worden gesteld aan het GSB.
- Voor het overdrachtsdocument is een model vastgesteld: **Model N5**.
- Aan de hand van het overdrachtsdocument kan het GSB nagaan hoe het vervoer en de opslag zijn verlopen en of er documenten of transportboxen ontbreken.

STAP 5

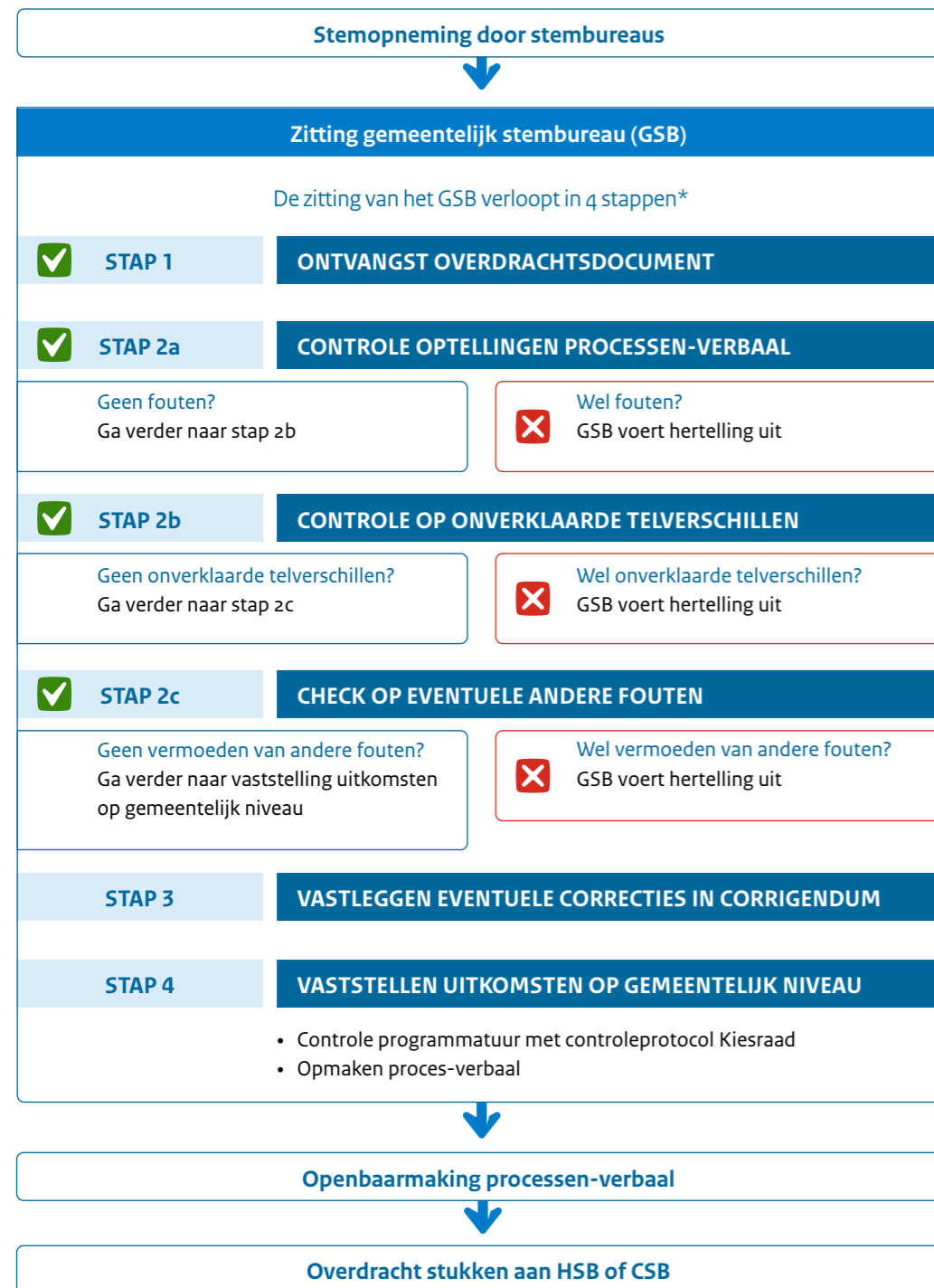
VERVOER EN OPSLAG STEMBESCHIEDEN NA ZITTING GSB

- Na afloop van de zitting van het GSB moeten de stembescheiden opnieuw en onder de voorwaarden zoals beschreven in de artikelen N 2 en N 9 van de Kieswet worden ingepakt en afgesloten. Dat betekent dat de verschillende stembescheiden in aparte pakken worden gedaan. Elk pak wordt verzegeld en voorzien van de naam van de gemeente, het nummer van het stembureau alsook een beschrijving van de inhoud.
- Vervolgens worden de stembescheiden vervoerd naar en opgeslagen op de gewenste opslaglocatie.
- Voor vervoer en opslag gelden weer dezelfde regels.
- Let op: de eisen voor opslag gelden tot aan de toelating van de gekozenen. Immers, pas dan wordt de verkiezingsuitslag onherroepelijk. Tot aan dat moment kan een hertelling nodig zijn.
- Ná de toelating van de gekozenen kunnen de stembescheiden, zonder extra beveiligingseisen, gedurende drie maanden ergens anders worden opgeslagen. Bijvoorbeeld op een andere plek in het gemeentehuis. Daarna worden de stembescheiden vernietigd.

5 Optie 1 – Decentrale stemopneming

In deze factsheet wordt de werkwijze bij een decentrale stemopneming toegelicht.

De stappen 2a t/m 2c voert het GSB in principe tegelijkertijd uit.

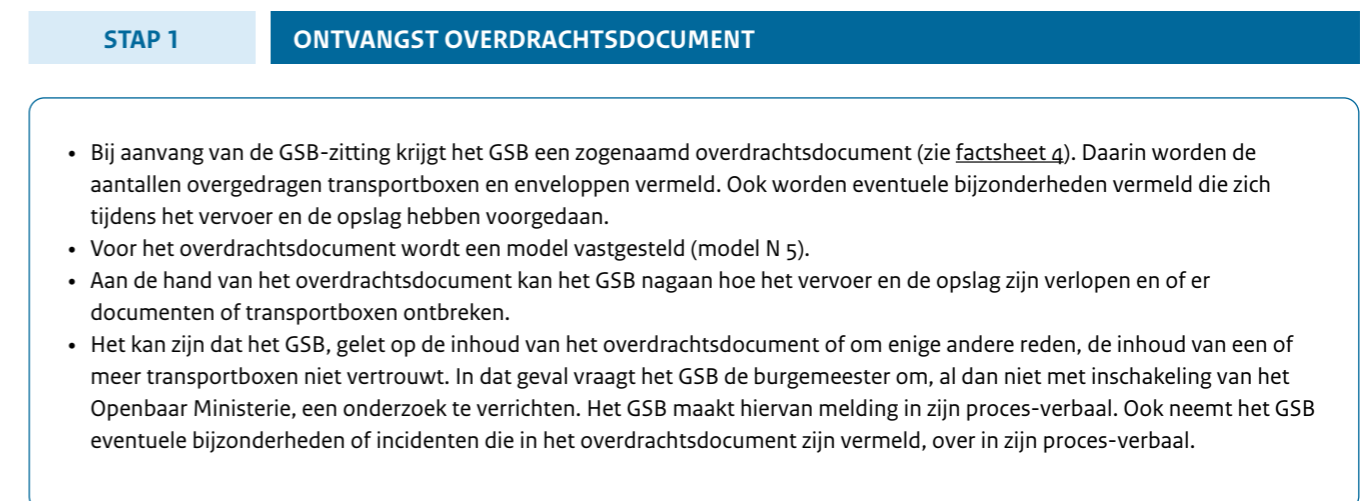
Stemopneming door de stembureaus

- Op de avond van de stemming, na 21:00 uur, tellen de stembureaus de stemmen op de gebruikelijke wijze (het aantal toegelaten kiezers en het aantal stemmen op lijst- en kandidaatsniveau).
- Het stembureau vult daarna zijn proces-verbaal in.
- De voorzitter van het stembureau deelt na afloop de aantallen met de aanwezige belangstellenden. Zij kunnen bezwaren indienen.
- Het stembureau doet de stembescheiden op de gebruikelijke wijze in pakken (zie de telinstructie). De pakken worden verzegeld.
- De aanwezige leden van het stembureau ondertekenen het proces-verbaal (ten minste drie leden).
- Het stembureau doet de verzegelde pakken in de stembus of in een andere transportbox.
- Het stembureau doet zijn proces-verbaal en de sleutel van de transportbox in een envelop, die ook wordt verzegeld.
- Voor meer informatie over de transportbox en over vervoer en opslag daarvan, zie [factsheet 4](#).

Zitting gemeentelijk stembureau (GSB)

- De dag na de stemming vindt de zitting van het GSB plaats.
- Bij de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen kan het college van B&W er ook voor kiezen de GSB-zitting voor de waterschapsverkiezingen op de tweede dag na de stemming te houden (vrijdag).
- Het GSB controleert de processen-verbaal van alle stembureaus.
- Het is dus van belang dat alle transportboxen en alle enveloppen op of in de nabijheid van de tellocatie zijn.
- Eventueel kan de zitting van het GSB in tweeën worden gesplitst. In het eerste deel van de zitting onderzoekt het GSB de processen-verbaal en gaat voor elk stembureau na of er een hertelling nodig is. Daarna schorst de voorzitter de zitting. In het tweede deel van de zitting (dat indien gewenst ook op een andere locatie kan plaatsvinden) heropent de voorzitter de zitting en worden de eventuele hertellingen verricht. Uiteraard zijn beide delen van de zitting openbaar en moeten tijdstip en locatie van beide delen van de zitting van tevoren bekend zijn gemaakt.

De zitting van het GSB verloopt in 4 stappen:

* De 4 stappen worden uitgebreid toegelicht op de volgende pagina's.

STAP 2a

CONTROLE OPTELLINGEN PROCESSEN-VERBAAL

Het GSB controleert alle door de stembureaus ingevulde aantallen op alle pagina's van alle processen-verbaal en gaat na of de optellingen kloppen. Dit kan het GSB tegelijk doen met de controle op onverklaarde verschillen en eventuele andere fouten.

Tip:

Reken voor de controle van een proces-verbaal op ten minste 20 minuten, zeker bij verkiezingen waaraan veel partijen en kandidaten meedoen. NB: dit is exclusief eventuele hertellingen.

Er kunnen zich de volgende 2 situaties voordoen

Situatie (A): het GSB constateert geen fouten

Er worden in geen enkele optelling fouten geconstateerd. Ga verder naar stap 3.

Situatie (B): het GSB constateert fout(en) in optellingen

Het kan voorkomen dat het GSB constateert dat op een bepaald proces-verbaal een of meer optellingen niet kloppen. Het kan dan gaan om een van de volgende situaties:

- De ingevulde aantallen bij de kandidaten kloppen niet met het lijsttotaal;
- De ingevulde aantallen stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen tellen niet op tot het ingevulde aantal toegelaten kiezers;
- De ingevulde aantallen geldige, blanco en ongeldige stembiljetten tellen niet op tot het ingevulde totaal aantal getelde stembiljetten.

Hertelling van stembescheiden

Wanneer het GSB constateert dat een of meer optellingen niet kloppen, dan opent het GSB de betreffende verzegelde pakken en voert het GSB een hertelling uit van de betreffende bescheiden. Het GSB voert een hertelling uit voor alle aantallen die niet kloppen. Dus als het aantal stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen niet correct is opgeteld, telt het GSB deze documenten opnieuw. Als bij een bepaalde lijst het aantal stemmen per kandidaat niet correct is opgeteld, telt het GSB de stemmen voor deze lijst opnieuw.

STAP 2b

CONTROLE OP ONVERKLAARDE TELVERSCHILLEN

Het GSB controleert voor elk stembureau of het proces-verbaal melding maakt van een onverklaard verschil tussen enerzijds het aantal toegelaten kiezers (de som van het aantal stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen) en anderzijds het aantal getelde stembiljetten. Van een *onverklaard* telverschil is sprake als er een verschil is tussen beide aantallen waarvoor het stembureau géén verklaring heeft gegeven.

Er kunnen zich de volgende 2 situaties voordoen:

Situatie (A): er is geen sprake van een onverklaard telverschil

- Er worden geen onverklaarde telverschillen geconstateerd. Ga naar stap 4.

Situatie (B): er is wel sprake van een onverklaard telverschil

- Er wordt een onverklaard telverschil geconstateerd tussen het aantal toegelaten kiezers en het aantal getelde stembiljetten. Het GSB verricht voor dat stembureau een hertelling.

Hertelling van stembescheiden

- Er is niet steeds een volledige hertelling nodig. Het kan zijn dat een nieuwe telling van alleen het aantal toegelaten kiezers het verschil opheft.
- Blijft het verschil na een nieuwe telling van het aantal toegelaten kiezers onverklaard? Dan zal het GSB voor het betreffende stembureau voor een, meerdere of alle lijsten de stembiljetten opnieuw moeten tellen, om na te gaan of het onverklaarde telverschil kan worden weggenomen. Het GSB gaat door met de hertelling:
  - totdat de oorzaak van het telverschil is gevonden óf
  - totdat alle stembescheiden één keer opnieuw zijn geteld.
- Niet altijd zal een hertelling leiden tot opheffing van het verschil. Immers, niet alle telverschillen zijn te herleiden tot telfouten.

STAP 2c

CHECK OP EVENTUELE ANDERE FOUTEN

Het GSB kan ook op eigen initiatief een mogelijke fout onderzoeken. Dat gebeurt als het GSB *vermoedt* dat een stembureau een fout heeft gemaakt, zonder dat dit meteen blijkt uit het proces-verbaal.

- Dit doet zich bijvoorbeeld voor als een (lokale) kandidaat in alle stembureaus veel stemmen heeft gekregen, maar in één bepaald stembureau geen enkele stem. Het kan dan zijn dat het stembureau de stemmen voor de betreffende kandidaat per abuis heeft ingevuld bij een hoger of lager geplaatste kandidaat.
- Raadpleeg het controleprotocol van het Centraal Stembureau (CSB). Hierin leest u waar het CSB op controleert.

Er kunnen zich de volgende 2 situaties voordoen:

Situatie (A): er is geen sprake van andere fouten

- Er bestaat geen vermoeden dat er andere fouten zijn gemaakt door de stembureaus.

Situatie (B): er is wel sprake van een (vermoeden) van een andere fout

- Heeft het GSB het vermoeden dat er sprake is van een dergelijke fout? Dan voert het voor dat stembureau een hertelling uit.

Hertelling van stembescheiden

- Kandidaten of kandidatenlijsten.

STAP 3

VASTLEGGEN EVENTUELE CORRECTIES IN CORRIGENDUM

Het GSB noteert voor elk stembureau de correcties op een zogenaamd corrigendum (Model Na 14-1).

- **Let op:** het GSB vult in dit corrigendum uitsluitend de aantallen in die een correctie zijn van de aantallen die het stembureau in zijn proces-verbaal heeft genoteerd. Aantallen die niet hoeven te worden gecorrigeerd, worden niet in het corrigendum opgenomen.
- Het corrigendum wordt als bijlage bij het oorspronkelijke proces-verbaal van het betreffende stembureau gevoegd.
- Het GSB maakt op de voorzijde van dat proces-verbaal aantekening van het bestaan van het corrigendum, door op de daarvoor bestemde plek het juiste hokje aan te vinken en de datum in te vullen. Op die manier is, na openbaarmaking van het proces-verbaal, voor belangstellenden direct duidelijk dat het proces-verbaal een bijlage bevat met correcties door het GSB.

STAP 4

VASTSTELLEN VAN DE UITKOMSTEN OP GEMEENTELIJK NIVEAU

Nadat het GSB de processen-verbaal van alle stembureaus heeft gecontroleerd en eventuele fouten heeft gecorrigeerd, stelt het GSB de uitkomst van de telling op gemeentelijk niveau vast.

Controle programmatuur met controleprotocol Kiesraad

- Als het GSB daarbij programmatuur gebruikt (wat vrijwel altijd het geval zal zijn), moet het GSB de juiste werking van die programmatuur controleren aan de hand van een door de Kiesraad opgesteld controleprotocol. In dat controleprotocol omschrijft de Kiesraad welke controles het GSB moet uitvoeren. Uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling maakt de Kiesraad dit controleprotocol bekend.
- Aan de hand van het controleprotocol controleert het GSB of de uitkomsten (zoals genoteerd in de processen-verbaal van de stembureaus en, ingeval van correctie door het GSB, de corrigenda daarbij) goed zijn verwerkt door de programmatuur.

Opmaken proces-verbaal

- Aan het einde van zijn zitting maakt het GSB van al zijn werkzaamheden een proces-verbaal op (**Model Na 31-1**).
  - In dat proces-verbaal vermeldt het GSB voor welke stembureaus een hertelling (geheel of gedeeltelijk) heeft plaatsgevonden en om welke reden. Dit moet ingevoerd zijn in OSV2020, en wordt vervolgens in het PV opgenomen.
  - Onregelmatigheden of bijzonderheden worden in dit proces-verbaal genoteerd. Denk aan de situatie dat er onverhoopt iets is misgegaan tijdens het vervoer en/of de opslag van de stembescheiden (zie hieronder, onder 'Risico's en veiligheidsmaatregelen'). Het GSB gebruikt daarbij in elk geval het overdrachtsdocument dat voorafgaand aan de zitting door of namens de burgemeester aan het GSB is verstrekt. In dat overdrachtsdocument (zie [factsheet 4](#)) staan eventuele bijzonderheden vermeld die zich tijdens het vervoer of de opslag van de stembescheiden hebben voorgedaan.
  - Verder worden uiteraard eventuele bezwaren die kiezers tijdens de zitting van het GSB hebben gemaakt in dit proces-verbaal genoteerd.
  - Tot slot noteert het GSB in dat proces-verbaal de uitkomsten van de stemming op gemeenteniveau.
- Nadat de bovenvermelde werkzaamheden zijn afgerond, deelt de voorzitter de uitkomsten (de stemtotaal op gemeentelijk niveau) met de aanwezigen. Die kunnen eventuele bezwaren indienen die het GSB, inclusief zijn eventuele reactie, noteert in zijn proces-verbaal.

- Vervolgens ondertekenen de leden van het GSB het proces-verbaal.
Let op! Bij de Europees Parlementsverkiezing gebeurt de bekendmaking van de uitslag en het ondertekenen van het proces-verbaal pas op de maandag na de dag van stemming.

Na de zitting van het GSB vinden de volgende stappen plaats:

Openbaarmaking processen-verbaal

Zodra het GSB de uitkomsten van de verkiezing op gemeenteniveau heeft vastgesteld, draagt het GSB zijn proces-verbaal (en alle onderliggende stukken) over aan de burgemeester. De burgemeester is verantwoordelijk voor de openbaarmaking en de terinzagelegging. Hiervoor is [factsheet 9](#) "publicatie bestanden" geschreven.

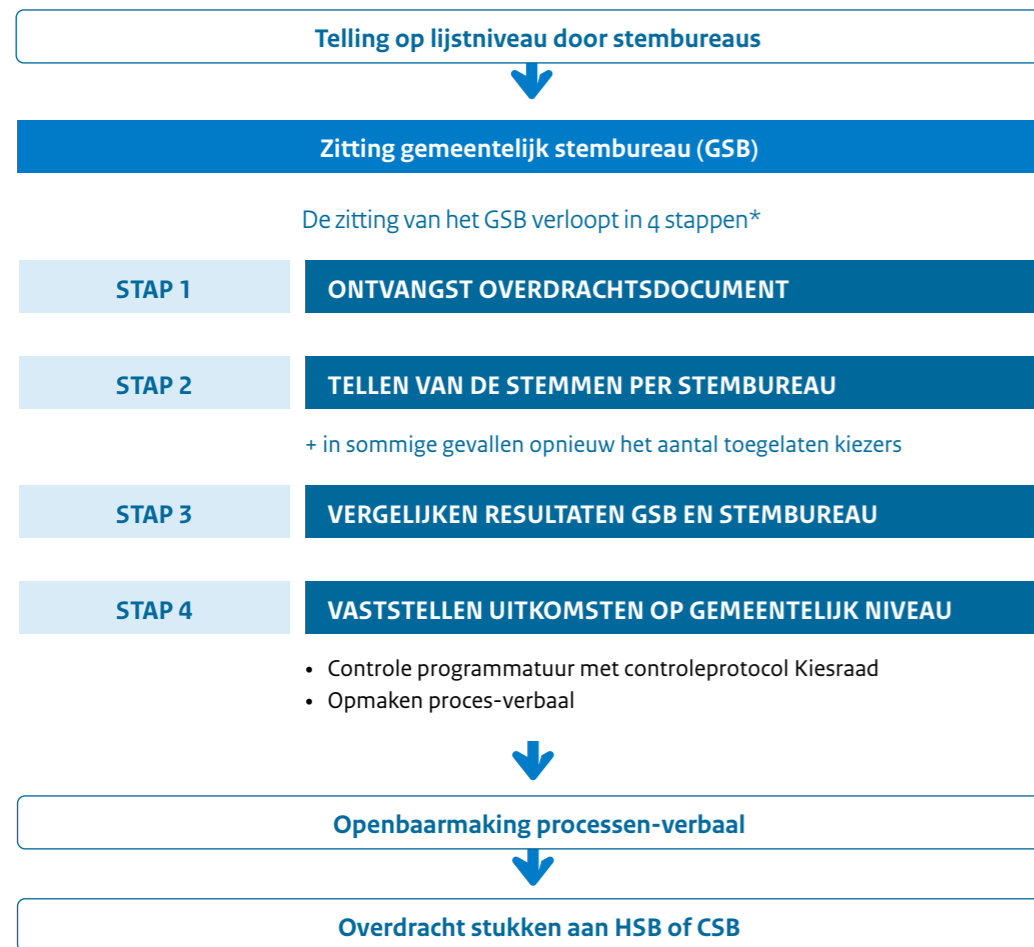
Overdracht stukken aan het hoofdstembureau (HSB) of centraal stembureau (CSB)

Ook is de burgemeester verantwoordelijk voor de overdracht van alle stukken aan het hoofdstembureau (HSB) of het centraal stembureau (CSB). Daarover gaat [factsheet 11](#).

6 Optie 2 – Centrale stemopneming

In deze factsheet wordt de werkwijze bij een centrale stemopneming toegelicht.

* De 4 stappen worden uitgebreid toegelicht op de volgende pagina's.

Telling op lijstniveau door de stembureaus

- Op de avond van de stemming, na 21:00 uur, tellen de stembureaus allereerst het aantal toegelaten kiezers (de stempassen, kiezerspassen en volmachten).
- Vervolgens tellen zij de aantallen stemmen, uitsluitend op lijstniveau.
- Het stembureau vult daarna zijn proces-verbaal in.
- De voorzitter van het stembureau deelt na afloop de totalen met de aanwezige belangstellenden. Zij kunnen bezwaren indienen.
- Het stembureau doet de stembescheiden op de gebruikelijke wijze (zie de telinstructie) in pakken. De pakken worden verzegeld.
- De aanwezige leden van het stembureau ondertekenen het proces-verbaal (ten minste drie leden).
- Het stembureau doet de verzegelde pakken in de stembus of in een andere transportbox.
- Het stembureau doet zijn proces-verbaal en de sleutel van de stembus of transportbox in een envelop, die ook wordt verzegeld.
- Voor meer informatie over de transportbox en over vervoer en opslag daarvan, zie [factsheet 4](#).

Functie van de telling op lijstniveau (op de avond van de stemming)

- Bij een *decentrale stemopneming* worden door de stembureaus op de avond van de stemming zowel de stemmen per lijst als per kandidaat geteld. In dat geval vormt de telling door de stembureaus de directe input voor de verkiezingsuitslag.
- Bij een *centrale stemopneming* heeft de telling van de stemmen op lijstniveau op de avond van de stemming, een andere functie:
  - Deze telling fungeert als 'nulmeting' en waarborgt dat het gemeentelijk stembureau (GSB) de volgende dag kan nagaan of het aantal stembiljetten enerzijds en het aantal stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen anderzijds gelijk is gebleven. De aantallen stembiljetten en toegelaten kiezers die het stembureau in zijn proces-verbaal heeft genoteerd, horen immers overeen te komen met de aantallen die het GSB de volgende dag voor het desbetreffende stembureau aantreft. Als blijkt dat er tussen beide tellingen (aanzienlijke) verschillen zitten, kan dat natuurlijk veroorzaakt zijn door fouten van het stembureau. Maar als de verschillen niet verklaarbaar zijn, kan dat aanleiding zijn om nader onderzoek te doen naar mogelijke onregelmatigheden bij het vervoer en/of de opslag van de stembiljetten (zie ook hierna, onder het kopje 'Risico's en veiligheidsmaatregelen').
  - De telling op lijstniveau bij een centrale stemopneming dient daarnaast als input voor de voorlopige uitslag die gemeenten op de avond van de stemming kunnen doorgeven aan media. Let op: het betreft altijd een voorlopige uitkomst. Houd er rekening mee dat de telling door het GSB een ander resultaat kan opleveren, bijvoorbeeld als het stembureau fouten heeft gemaakt bij de telling op lijstniveau.

Zitting gemeentelijk stembureau (GSB)

- De dag na de stemming vindt de zitting van het GSB plaats.
- Bij de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen kan het college van B&W er ook voor kiezen de GSB-zitting voor de waterschapsverkiezingen op de tweede dag na de stemming te houden (vrijdag).
- Het GSB telt tijdens zijn zitting de stemmen op op lijst- en kandidaatsniveau. Die telling houdt in dat het GSB de volgende werkzaamheden verricht:

De zitting van het GSB verloopt in 4 stappen:

STAP 1

ONTVANGST OVERDRACHTSDOCUMENT

- Bij aanvang van de GSB-zitting krijgt het GSB een zogenaamd overdrachtsdocument (zie [factsheet 4](#)). Daarin worden de aantallen overgedragen transportboxen en enveloppen vermeld. Ook worden eventuele bijzonderheden vermeld die zich tijdens het vervoer en de opslag hebben voorgedaan.
- Voor het overdrachtsdocument wordt een model vastgesteld (model N 5).
- Aan de hand van het overdrachtsdocument kan het GSB nagaan hoe het vervoer en de opslag zijn verlopen en of er documenten of transportboxen ontbreken.
- Het kan zijn dat het GSB, gelet op de inhoud van het overdrachtsdocument of om enige andere reden, de inhoud van een of meer transportboxen niet vertrouwt. In dat geval vraagt het GSB de burgemeester om, al dan niet met inschakeling van het Openbaar Ministerie, een onderzoek te verrichten. Het GSB maakt hiervan melding in zijn proces-verbaal. Ook neemt het GSB eventuele bijzonderheden of incidenten die in het overdrachtsdocument zijn vermeld, over in zijn proces-verbaal.

STAP 2

TELLEN VAN DE STEMEN PER STEMBOUREAU

- Het GSB telt voor elk stembureau de stembiljetten en noteert de resultaten in bijlage 2 bij het proces-verbaal van het GSB.
- Het aantal toegelaten kiezers (de som van het aantal stempassen, kiezerspassen en volmachten) is al geteld door het stembureau en hoeft daarom in beginsel niet opnieuw te worden geteld door het GSB.

! Uitzonderingen

In een aantal gevallen moet het GSB het aantal toegelaten kiezers wél opnieuw tellen, namelijk:

- als het proces-verbaal van het stembureau melding maakt van een onverklaard verschil tussen enerzijds het aantal toegelaten kiezers en anderzijds het aantal getelde stembiljetten. Van een onverklaard telverschil is sprake als er een verschil is tussen beide aantallen waarvoor het stembureau géén verklaring heeft gegeven;
- als er sprake is van een verschil tussen enerzijds het aantal toegelaten kiezers zoals vastgesteld door het stembureau en anderzijds het door het GSB vastgestelde aantal stembiljetten.

Is er sprake van (een van) bovengenoemde situaties? Dan opent het GSB de verzegelde pakken met stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen, en stelt het opnieuw het aantal toegelaten kiezers voor dat stembureau vast.

- Het door het GSB vastgestelde aantal toegelaten kiezers komt in de plaats van het door het betreffende stembureau getelde aantal.

Blijft er na de nieuwe telling een verschil bestaan? Dan noteert het GSB dat verschil in het proces-verbaal en neemt voor zover mogelijk de verklaring van het stembureau over.

Staat er in het proces-verbaal van het stembureau wél een verklaring voor een telverschil als hiervoor bedoeld, dan hoeft het GSB de stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen niet opnieuw te tellen. Het GSB neemt dan de door het stembureau gegeven verklaring over in zijn eigen proces-verbaal.

STAP 3

VERGELIJKEN RESULTATEN GSB EN STEMBOUREAU

- Het GSB gaat voor elk stembureau na of er verschillen zijn tussen de resultaten van zijn eigen telling en de door het stembureau uitgevoerde telling op lijstniveau.
- Het GSB noteert zijn reactie op eventuele verschillen in zijn proces-verbaal.

Noteren reactie op verschillen

- Bij een klein verschil kan een korte standaard-verklaring worden gegeven, zoals: "Het tellen van de stemmen op kandidaatsniveau uitgevoerd; telling stembureau blijkt niet te kloppen".
- Bij grote verschillen (bijvoorbeeld: het stembureau heeft 50 stemmen voor een bepaalde lijst geteld en het GSB telt 60 stemmen), ligt het voor de hand dat het GSB een verklaring probeert te vinden voor het verschil. Bijvoorbeeld door opheldering te vragen bij de voorzitter en/of een of meer leden van het stembureau. Het GSB noteert die verklaring in zijn proces-verbaal.

STAP 4

VASTSTELLEN UITKOMSTEN OP GEMEENTELIJK NIVEAU

Als laatste stap, stelt het GSB de uitkomsten van de telling op gemeentelijk niveau vast.

Controle programmatuur met controleprotocol Kiesraad

- Als het GSB daarbij programmatuur gebruikt (wat vrijwel altijd het geval zal zijn), moet het GSB de juiste werking van die programmatuur controleren aan de hand van een door de Kiesraad opgesteld controleprotocol. In dat controleprotocol omschrijft de Kiesraad welke controles het GSB moet uitvoeren. Uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling maakt de Kiesraad dit controleprotocol bekend.
- Aan de hand van het controleprotocol controleert het GSB of de uitkomsten (zoals die zijn genoteerd in het proces-verbaal van het GSB) goed zijn verwerkt door de programmatuur.

Opmaken proces-verbaal

- Aan het einde van zijn zitting maakt het GSB van al zijn werkzaamheden een proces-verbaal op (**Model Na 31-2**).
  - In zijn proces-verbaal neemt het GSB óók alle bezwaren en bijzonderheden/onregelmatigheden over die zijn opgenomen in de processen-verbaal van de stembureaus. Dat is nodig omdat de processen-verbaal van de stembureaus niet naar het hoofdstembureau/centraal stembureau hoeven te worden gebracht. Zij bevatten immers uitsluitend de resultaten van een telling op lijstniveau. Door het voorschrift dat het GSB alle bezwaren en bijzonderheden/onregelmatigheden uit de processen-verbaal van de stembureaus overneemt in zijn eigen proces-verbaal, is gewaarborgd dat het centraal stembureau en het vertegenwoordigend orgaan een indruk kunnen krijgen van het verloop van de stemming en de telling in de gemeente.
  - Ook eventuele onregelmatigheden of bijzonderheden worden in dit proces-verbaal genoteerd. Denk aan de situatie dat er onverhoopt iets is misgegaan tijdens het vervoer en/of de opslag van de stembescheiden (zie hieronder, onder 'Risico's en veiligheidsmaatregelen'). Het GSB gebruikt daarbij in elk geval het overdrachtsdocument dat voorafgaand aan de zitting door of namens de burgemeester aan het GSB is verstrekt. In dat overdrachtsdocument (zie [factsheet 4](#)) staan eventuele bijzonderheden vermeld die zich tijdens het vervoer of de opslag van de stembescheiden hebben voorgedaan.
  - Verder worden uiteraard eventuele bezwaren die kiezers tijdens de zitting van het GSB hebben gemaakt in dit proces-verbaal genoteerd.
  - Tot slot noteert het GSB in dat proces-verbaal de uitkomsten van de stemming op gemeenteniveau.
  - De voorzitter deelt de uitkomsten (de stemtotalen op gemeentelijk niveau) met de aanwezigen. Die kunnen eventueel bezwaren indienen. Deze bezwaren noteert het GSB, inclusief zijn eventuele reactie daarop, in zijn proces-verbaal.
- Vervolgens ondertekenen de leden van het GSB het proces-verbaal.
  - Let op!: Bij de EP-verkiezing gebeurt dit pas op de maandag na de dag van stemming.

Na de zitting van het GSB vinden de volgende stappen plaats:

Openbaarmaking processen-verbaal

Zodra het GSB de uitkomsten van de verkiezing op gemeenteniveau heeft vastgesteld, draagt het GSB zijn proces-verbaal (en alle onderliggende stukken) over aan de burgemeester. De burgemeester is verantwoordelijk voor de openbaarmaking en de terinzagelegging. Voor de regels voor de openbaarmaking en terinzagelegging van de processen-verbaal, zie [factsheet 9](#).

Overdracht stukken aan het hoofdstembureau (HSB) of centraal stembureau (CSB)

Ook is de burgemeester verantwoordelijk voor de overdracht van alle stukken aan het hoofdstembureau (HSB) of het centraal stembureau (CSB). Daarover gaat [factsheet 11](#).

7 Schorsing van de stemopneming door het stembureau bij decentrale stemopneming (optie 1)

Deze factsheet gaat in op een schorsing van de stemopneming in verband met een calamiteit die de zorgvuldige voortgang van de stemopneming belemmert.

Het schorsen van een zitting bij decentrale stemopneming (DSO)

De voorzitter van het stembureau schorst (op grond van artikel J 38 van de Kieswet) de zitting als zich in of bij het stemlokaal omstandigheden voordoen die de voortgang van de zitting onmogelijk maken. Bijvoorbeeld wanneer de stembureauleden en tellers zo vermoeid zijn dat het niet verantwoord is om door te gaan met de stemopneming (de telling van de stemmen en het invullen van de processen-verbaal). Het gaat in deze factsheet specifiek om de situatie waarin wordt geschorst nadat de stembus is geopend (art J 29 Kiesbesluit). Dit is een noodscenario, waar pas toe wordt overgegaan als een zorgvuldige stemopneming niet mogelijk is.

Let op:

Het is dus niet de bedoeling om standaard de zitting te schorsen met het oog op een gewenste eindtijd voor de stembureauleden en tellers.

Voordat u overgaat tot schorsing wordt er altijd eerst contact opgenomen met de gemeentelijke verkiezingsorganisatie. Zij overleggen met u of het schorsen van de zitting nodig is, of dat er bijvoorbeeld extra tellers kunnen worden gestuurd.

Wanneer de stemopneming wordt geschorst, moet deze de volgende dag verdergaan. De hele stemopneming moet dan opnieuw moet worden gedaan, behalve het bepalen van het aantal geldige stempassen, volmachtbewijzen en kiezerspassen, dat is immers al in het proces-verbaal genoteerd voor de stembus is geopend.

Hoe wordt een zitting geschorst?

1. De voorzitter meldt aan het publiek dat de verdere stemopneming geschorst wordt. Eventuele bezwaren van aanwezige kiezers kunnen in het proces-verbaal vermeld worden. De voorzitter informeert ook de burgemeester (vaak via Team Verkiezingen van de gemeente) dat er nu geschorst wordt.
2. Doe de stempassen, volmachtbewijzen en kiezerspassen in afzonderlijke pakken en verzegel deze. Doe ook de onbruikbaar gemaakte stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen, de onbruikbaar gemaakte stembiljetten, de niet gebruikte stembiljetten en het uittreksel van ongeldige stempassen in aparte pakken en verzegel deze.
3. Stop de stembiljetten in de stembus, liefst gesorteerd op lijst/kandidaat voor zover al gedaan. Dat maakt het tellen de volgende dag makkelijker.
4. Sluit de stembus en verzegel deze. Stop de sleutel waarmee de stembus is afgesloten in een envelop en verzegel deze.

5. Maak bij het kopje "Bijzonderheden" in het proces-verbaal (Model N 10-1) een aantekening van de schorsing. Schrijf daarbij in ieder geval de reden op van de schorsing en het tijdstip. U vult het proces-verbaal niet verder in.
6. U schrijft in het proces-verbaal dat u aanwezig was. Zet geen handtekeningen, dat gebeurt pas na afronding van de stemopneming door de dan aanwezige stembureauleden.
7. Breng de stembus, de verzegelde pakken, de verzegelde envelop en het niet-ondertekende proces-verbaal naar de gemeente volgens de daarvoor geldende regels van vervoer en beveiligde opslag.
8. De voorzitter van het stembureau plakt een mededeling over de schorsing op de deur van het stemlokaal.
9. De burgemeester maakt op de gemeentelijke website bekend waar en wanneer de zitting van het stembureau wordt hervat. Ook deze mededeling wordt op de deur van het stemlokaal bevestigd.

Hervatten stemopneming door het stembureau (van woensdag)

De Kieswet gaat ervan uit dat na een schorsing de leden van het stembureau de zitting op een later moment afmaken. Als dat gewenst is, kan de samenstelling van het stembureau worden aangepast. De eventuele nieuwe tellers worden benoemd als stembureau lid voor het stembureau waarvoor de stemopneming nog niet klaar is. Let op: de telling wordt voortgezet door het stembureau. Het gemeentelijk stembureau kan deze taak niet overnemen.

1. De voorzitter van het stembureau heropent de geschorste zitting.
2. Open de verzegelde envelop waar de sleutel in zit, open daarmee de stembus en ga aan de slag met de stemopneming.
3. De stemopneming moet in zijn geheel opnieuw worden gedaan. Wel kan er gebruik worden gemaakt van de vorige dag al gesorteerde stembiljetten.
4. Rond de stemopneming af, vul de aantallen stemmen op lijsten en kandidaten in. De (nieuwe) leden van het stembureau vullen in wanneer zij aanwezig waren en ondertekenen het proces-verbaal (N 10-1, van woensdag).
5. Het stembureau draagt het proces-verbaal en alle stembescheiden via de burgemeester over aan het gemeentelijk stembureau (GSB).

7 Schorsing van de stemopneming door het stembureau bij centrale stemopneming (optie 2)

Handelswijze bij centrale stemopneming

Als het stembureau in een gemeente waar een centrale stemopneming wordt verricht, op woensdagavond de zitting schorst, zijn dezelfde stappen van toepassing als eerder in deze factsheet zijn vermeld. De handelswijze bij centrale stemopneming wijkt slechts op de volgende punten af:

- bij het op de volgende dag afronden van de stemopneming door het stembureau, worden uiteraard niet de aantallen stemmen op kandidaten geteld;
- na het afronden van de telling wordt proces-verbaal N 10-2 (van woensdag) ingevuld.
- vervolgens kan de telling door het gemeentelijk stembureau voor de aantallen stemmen op kandidaten worden gestart. Het is wenselijk dat de telling op kandidaatsniveau onder het gemeentelijk stembureau gebeurt door een andere groep tellers.

Handelswijze gemeentelijk stembureau

Als de stemopneming wordt geschorst, wordt deze hervat op de dag na de stemming. Dat betekent dat deze tegelijk kan plaatsvinden met de zitting van het gemeentelijk stembureau. Het gemeentelijk stembureau hoeft niet te wachten tot de telling bij alle stembureaus is afgerond. Het gemeentelijk stembureau kan dus gewoon starten. Als de telling van het stembureau (waarvan de stemopneming was geschorst) klaar is, draagt het stembureau de stembus en het proces-verbaal via de burgemeester over aan het gemeentelijk stembureau.

Het stembureau waarvan de stemopneming is geschorst, telt bij voorkeur op een andere locatie of in een andere ruimte dan waar het gemeentelijk stembureau zijn werkzaamheden verricht. Op die manier is voor een ieder het onderscheid tussen de verschillende stappen van de uitslagvaststelling duidelijk.

Het kan zijn dat in de praktijk de afronding van de telling door een aantal stembureaus van woensdagavond op dezelfde tijdstip en dezelfde locatie plaatsvindt als de zitting van het GSB. Bijvoorbeeld in dezelfde sporthal. Dan is het goed om goed het onderscheid hiertussen aan te geven. Dit kan door de stembureaus in een aparte ruimte te laten tellen of door de hal met linten in twee gedeelten te verdelen. Geef bijvoorbeeld de (vervangende) stembureauleden van woensdag een ander kleur hesje of T-shirt dan de ondersteuners van het GSB-proces.

8 Schorsing zitting gemeentelijk stembureau

Het kan nodig zijn dat de zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB) wordt geschorst.

In de volgende gevallen moet worden geschorst:

1. bij incidenten of calamiteiten die een behoorlijke voortgang van de zitting onmogelijk maken.

2. als de zitting niet op één dag kan worden afgerond (en dus de volgende dag moet worden voortgezet).

Regels bij schorsing

- De schorsing wordt bekendgemaakt door zowel een kennisgeving te bevestigen aan de deur van de zittingslocatie als via elektronische wijze.
- Wordt de zitting geschorst nadat een stembus of transportbox is geopend? Dan worden alle stembescheiden die zich in de stembus of transportbox bevonden, daarin teruggedaan. Vervolgens wordt de stembus of transportbox onmiddellijk afgesloten en verzegeld.
- Het GSB maakt in zijn proces-verbaal melding van de schorsing van de zitting.
- De sleutel van de stembus of transportbox en het proces-verbaal worden in een envelop gedaan. De envelop wordt ook verzegeld.
- De verzegelde enveloppen en de verzegelde stembussen of transportboxen worden bij de burgemeester in bewaring gegeven. Die kan bepalen dat de stembescheiden ter plaatse (beveiligd) worden opgeslagen totdat de zitting kan worden hervat.
- De plaats en het tijdstip waarop de zitting wordt hervat, worden zo snel mogelijk gepubliceerd op de gemeentelijke website.
- Tijdig voordat de zitting wordt hervat, stelt de burgemeester de enveloppen en stembussen of transportboxen weer ter beschikking aan het GSB.

Schorsing om andere redenen:

- Eventueel kan het GSB zijn zitting ook schorsen om een andere reden.
Bijvoorbeeld wanneer het GSB, in een gemeente waar een decentrale stemopneming is verricht (optie 1), zijn zitting in twee delen houdt: één deel waar het GSB de processen-verbaal van de stembureaus controleert en één deel waar het GSB de eventuele hertellingen verricht.
- Voor beide delen van de zitting moeten het aanvangstijdstip en de locatie(s) van tevoren bekend worden gemaakt op de gebruikelijke wijze.
- Voor het overige gelden voor een dergelijke schorsing op grond van de wet geen regels.

9 Handreiking publicatie processen-verbaal

Als de zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB) op maandag 10 juni is afgelopen, moet elke gemeente de verkiezingsuitslag zo snel mogelijk op haar website publiceren. Ook na een nieuwe zitting van het GSB moet de gemeente een aantal bestanden publiceren. Door het publiceren van de bestanden kan iedereen de verkiezingsuitslag controleren.

Deze factsheet helpt gemeenten bij het eenduidig publiceren van de uitslag van de verkiezingen voor het Europees Parlement.

Laat de bestanden minimaal tot 16 oktober 2024 online staan.

Op de website van de Kiesraad komt een overzicht van de webpagina's met de verkiezingsuitslag per gemeente. De Kiesraad neemt begin mei contact op om deze webpagina te controleren.

Aandachtspunten bij het publiceren van bestanden

- Verwijder de (pagina met) handtekeningen van alle documenten die u openbaar maakt
- Zorg dat de documenten van verschillende stembureaus die op één locatie zitten bij elkaar staan
- Controleer of de gescande documenten leesbaar zijn en pagina's niet (deels) wegvallen

Bij een Decentrale Stemopneming (DSO) kunt u de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

Hier staan de uitslagen van de Europees Parlementsverkiezing in de *gemeente X*. Er is in onze gemeente decentraal geteld. Dit betekent dat op donderdagavond in het stemlokaal de stemmen geteld zijn. De volgende dag zijn deze uitslagen gecontroleerd door het gemeentelijk stembureau (GSB). Als er reden voor is, wordt een stembureau nog eens geteld en de uitslag aangepast. Daarna wordt de uitslag voor de hele gemeente berekend.

Voor de stembureaus waar de uitslag is aangepast, is een extra document gepubliceerd. In deze documenten ziet u alleen de cijfers die veranderd zijn tijdens de eerste zitting van het GSB. Om de nieuwe uitslag te zien, moet u zowel de originele uitslag als de aanpassingen bekijken.

Ziet u een fout in de uitslag van een stembureau of in de uitslag van de hele gemeente? Meld dit dan voor maandag 17 juni 11.00 uur via de website van de Kiesraad aan het Centraal Stembureau. Dan kan de fout onderzocht worden.

Bestand	Naamgeving
De processen-verbaal van de stembureaus (model N 10-1), met eventuele corrigenda (Na 14-1)	Gemeentenaam_1_Stadhuis_EP24 Gemeentenaam_1_Stadhuis_EP24_aanpassing
Het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau (model Na 31-1)	Gemeentenaam_Uitslag_EP24
Het verslag controleprotocol GSB	Gemeentenaam_controleprotocolGSB_EP24
Het CSV-bestand dat geëxporteerd is uit OSV2020	osv4-3_telling_EP2024_gemeentenaam.csv

Na een nieuwe zitting van het GSB, waarbij de uitslag is veranderd, kunt u de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

Het Centraal Stembureau heeft gevraagd om de uitslag in *gemeente X* nader te onderzoeken. De uitslag is onderzocht tijdens een nieuwe zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB). Tijdens deze zitting is de uitslag aangepast. Voor de stembureaus waar de uitslag is aangepast, is een extra document gepubliceerd. In deze documenten ziet u alleen de cijfers die veranderd zijn. Om de nieuwe uitslag te zien, moet u zowel de originele uitslag als de aanpassingen bekijken.

Onder de tekst plaatst u de bestanden uit onderstaande tabel:

Bestand	Naamgeving
De aanpassingen (corrigendum) in de uitslag van stembureaus (model Na 14-1)	→ Gemeentenaam_1_stadhuis_EP24_aanpassingen
De aanpassingen (corrigendum) in de uitslag van het gemeentelijk stembureau (model Na 14-2)	→ Gemeentenaam_Uitslag_EP24_aanpassingen
Het nieuwe CSV-bestand dat geëxporteerd is uit OSV2020	→ osv4-3_telling_EP2024_gemeentenaam.csv
Het proces-verbaal van de nieuwe zitting (model P2a)	→ Gemeentenaam_nieuwe_zitting_GSB_EP24

Na een nieuwe zitting van het GSB, waarbij de uitslag niet is veranderd, kunt u de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

Het Centraal Stembureau heeft gevraagd om de uitslag in *gemeente X* nader te onderzoeken. De uitslag is onderzocht tijdens een nieuwe zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB). Tijdens deze zitting is de uitslag niet aangepast.

Bestand	Naamgeving
Het proces-verbaal van de nieuwe zitting (model P2a)	→ Gemeentenaam_nieuwe_zitting_GSB_EP24

Bij een Centrale Stemopneming (CSO) kunt u de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

Hier staan de uitslagen van de verkiezing voor het Europees Parlement in *gemeente X*. Er is in onze gemeente centraal geteld. Dit betekent dat op donderdagavond in het stemlokaal een eerste telling gedaan is. Dan tellen we alleen hoeveel stemmen elke partij heeft gekregen. Op vrijdag zijn alle stemmen op de kandidaten geteld tijdens de eerste zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB). Daarna wordt de uitslag voor de hele gemeente berekend.

Ziet u een fout in de uitslag van een stembureau of van de uitslag voor de hele gemeente? Meld dit dan voor maandag 17 juni 11.00 uur via de website van de Kiesraad aan het Centraal Stembureau. Dan wordt de fout onderzocht.

Onder de tekst plaatst u de bestanden uit onderstaande tabel.

Bestand	Naamgeving
De processen-verbaal van de stembureaus (model N 10-2)	→ Gemeentenaam_1_Stadhuis_EP24_eerste_telling
De bijlagen 2 van het proces-verbaal van het GSB (model Na 31-2) met de uitslagen per stembureau	→ Gemeentenaam_1_Stadhuis_EP24
Het proces-verbaal met bijlage 1 van het gemeentelijk stembureau (model Na 31-2)	→ Gemeentenaam_Uitslag_EP24
Het verslag controleprotocol GSB	→ Gemeentenaam_controleprotocolGSB_EP24
Het CSV-bestand met de uitslag dat geëxporteerd is uit OSV2020	→ osv4-3_telling_EP2024_gemeentenaam.csv

CSO

Centrale
Stemopneming

Na een nieuwe zitting van het GSB, waarbij de uitslag is veranderd, kunt u de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

“Het Centraal Stembureau heeft gevraagd om de uitslag in *gemeente X* nader te onderzoeken. De uitslag is onderzocht tijdens een nieuwe zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB). Tijdens deze zitting is de uitslag aangepast. Voor de stembureaus waar de uitslag is aangepast, is een extra document gepubliceerd. In deze documenten ziet u alleen de cijfers die veranderd zijn. Om de nieuwe uitslag te zien, moet u zowel de originele uitslag als de aanpassingen bekijken.”

Onder de tekst plaatst u de bestanden uit onderstaande tabel:

Bestand	Naamgeving
De aanpassingen (corrigenum) in de uitslag van stembureaus (model Na 14-1)	Gemeentenaam_1_stadhuis_EP24_aanpassingen
De aanpassingen (corrigenum) in de uitslag van het gemeentelijk stembureau (model Na 14-2)	Gemeentenaam_Uitslag_EP24_aanpassingen
Het nieuwe CSV-bestand dat geëxporteerd is uit OSV2020	osv4-3_telling_EP2024_gemeentenaam.csv
Het proces-verbaal van de nieuwe zitting (model P2a)	Gemeentenaam_nieuwe_zitting_GSB_EP24

Na een nieuwe zitting van het GSB, waarbij de uitslag niet is veranderd, kunt u de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

Het Centraal Stembureau heeft gevraagd om de uitslag in *gemeente X* nader te onderzoeken. De uitslag is onderzocht tijdens een nieuwe zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB). Tijdens deze zitting is de uitslag niet aangepast.

Bestand	Naamgeving
Het proces-verbaal van de nieuwe zitting (model P2a)	Gemeentenaam_nieuwe_zitting_GSB_EP24

HSB

Hoofd
stembureau

Na de zitting van het HSB kunt u de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

“Het hoofdstembureau telt alle uitslagen van de gemeente die in *Kieskring X* liggen op. De uitslag van de kieskring is hier te zien.”

Onder de tekst plaatst u de bestanden uit onderstaande tabel:

Bestand	Naamgeving
Het proces-verbaal van het hoofdstembureau (model O 7)	Gemeentenaam_Uitslag_hoofdstembureau_EP24
Het verslag van het controleprotocol HSB	Gemeentenaam_controleprotocolHSB_EP24
Het CSV-bestand dat geëxporteerd is uit OSV2020	osv4-3_telling_EP2024_gemeentenaam.csv

Als het CSB een nieuwe uitslag voor de kieskring heeft berekend, kunt u na de zitting van het CSB de volgende voorbeeldtekst op de website plaatsen:

“Het Centraal Stembureau heeft voor sommige gemeenten in *Kieskring X* om nader onderzoek gevraagd. Op basis hiervan is de uitslag voor deze kieskring aangepast. In deze documenten ziet u alleen de cijfers die veranderd zijn. Om de nieuwe uitslag te zien, moet u zowel de originele uitslag als de aanpassingen bekijken”

Bestand	Naamgeving
De aanpassingen op het proces-verbaal van het hoofdstembureau (model P 1f1)	Gemeentenaam_uitslag_hoofdstembureau_EP24_aanpassingen
Het nieuwe CSV-bestand dat geëxporteerd is uit OSV2020.	osv4-3_telling_EP2024_gemeentenaam.csv

10a Optelfouten en waarschuwingen OSV2020 voor GSB

DSO
Decentrale
Stemopneming

Tijdens zitting van het gemeentelijk stembureau worden de stemaantallen van het papieren proces-verbaal van de stembureaus ingevoerd in OSV2020. Bij de eerste invoer van stemaantallen in OSV2020 kan het programma waarschuwingen en foutmeldingen geven. De invoerder controleert of de gegevens goed zijn overgenomen van het proces-verbaal van het stembureau.

Als de gegevens goed zijn overgenomen en er geen invoerfout is gemaakt, beoordelen de leden van het gemeentelijk stembureau (GSB) welke vervolgstappen genomen moeten worden. In deze factsheet staat een overzicht van de te nemen vervolgstappen per waarschuwing of foutmelding.

Foutmeldingen bij optellingen	Vervolgstep GSB
Het aantal stemmen op lijst [lijstnummer- en naam] komt niet overeen met de som van het aantal stemmen op de kandidaten van die lijst ([aantal]).	→ Tel de lijst nog een keer en tel de stemmen op kandidaten juist op. Als er veranderingen zijn ten opzichte van de telling van het stembureau, vul deze in op een corrigendum. Is er een optelfout gemaakt na de tweede telling? Tel niet opnieuw alle stembescheiden, maar corrigeer de optelfout door de stemmen op de kandidaten juist op te tellen.
Het aantal stembiljetten met een geldige stem op een kandidaat (E) komt niet overeen met de som van de uitgebrachte stemmen op de lijsten.	→ Tel alle stembiljetten met een stem op een lijst nog een keer. Als er veranderingen zijn ten opzichte van de telling van het stembureau, vul deze in op een corrigendum. Is dat al gebeurd en klopt de som niet? Tel niet opnieuw, maar corrigeer dan het aantal stembiljetten met een geldige stem op een kandidaat tot de juiste optelsom van de uitgebrachte stemmen op de lijsten.

Foutmeldingen bij optellingen	Vervolgstep GSB
De som van de geldige stemmen op een kandidaat (E), blanco (F) en ongeldige (G) stemmen ([aantal E+F+G]) komt niet overeen met het aantal getelde stembiljetten (H).	→ 1. Tel de stembiljetten nog een keer. Als er veranderingen zijn ten opzichte van de telling van het stembureau, vul deze in op een corrigendum. 2. Is dat al gebeurd en klopt de som niet? Tel dan het aantal stembiljetten met een geldige stem op een kandidaat, blanco en ongeldig op tot het juiste totaal. Vul het juiste totaal in op een corrigendum.
De som van het aantal geldige stempassen (A), volmachtbewijzen (B) en kiezerspassen (C) ([aantal A+B+C]) komt niet overeen met het aantal toegelaten kiezers (D).	→ 1. Tel de stempassen, volmachtbewijzen en kiezerspassen nog een keer. Vul het juiste nieuwe totaal in op een corrigendum. 2. Is er al herteld en klopt de som niet? Tel de som van de stempassen, volmachtbewijzen en kiezerspassen op tot het juiste aantal toegelaten kiezers. Vul het juiste totaal in op een corrigendum.

Meldingen verschil tussen toegelaten kiezers en getelde stembiljetten	Vervolgstep GSB
Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) komt niet overeen met de waarde bij 'Er zijn meer stembiljetten geteld' (I).	→ 1. Tel het stembureau opnieuw. Stop als je het verschil hebt opgelost of als je het hele stembureau opnieuw hebt geteld. 2. Is het stembureau al een keer herteld? Zorg dan dat de som wel overeenkomt door het aantal meer getelde stembiljetten bij 'er is geen verklaring voor het verschil' op het corrigendum in te vullen
Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) komt niet overeen met de waarde bij 'Er zijn minder stembiljetten geteld' (J).	→ 1. Tel het stembureau opnieuw. Stop als je het verschil hebt opgelost of als je het hele stembureau opnieuw hebt geteld. 2. Is het stembureau al een keer herteld? Zorg dan dat de som wel overeenkomt door het aantal minder getelde stembiljetten bij 'er is geen verklaring voor het verschil' op het corrigendum in te vullen.
Er is geen verklaring gegeven voor een verschil tussen het aantal toegelaten kiezers en het aantal getelde stembiljetten.	→ 1. Tel het stembureau opnieuw. Stop als je het verschil hebt gevonden of als je het hele stembureau opnieuw hebt geteld. 2. Is het stembureau al een keer herteld? Dan hoef je niet nog een keer te tellen.

10b Optelfouten en waarschuwingen OSV2020 voor GSB

Meldingen opmerkelijke uitslag	Vervolgstep GSB
Het aantal blanco stemmen (F) is hoog (meer dan 3% van het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten).	Tel de blanco stembiljetten nog een keer en geef dit aan op het proces-verbaal in rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden' van het proces-verbaal van het GSB. Als hier niets is ingevuld zal het Centraal Stembureau waarschijnlijk vragen om een nader onderzoek.
Het aantal ongeldige stemmen (G) is hoog (meer dan 3% van het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten).	Tel de ongeldige stembiljetten nog een keer en geef dit aan op het proces-verbaal in rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden' van het proces-verbaal van het GSB. Als hier niets is ingevuld zal het Centraal Stembureau waarschijnlijk vragen om een nader onderzoek.
Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) is hoog (meer dan 2% van het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten).	Is het stembureau twee keer volledig geteld, door het stembureau en door het gemeentelijk stembureau, met hetzelfde resultaat? Ja → Verklaar in rubriek 9 'onregelmatigheden en bijzonderheden' dat het stembureau tweemaal geteld is met dezelfde uitkomst. Nee → Tel het betreffende stembureau nogmaals en stel de juiste aantallen vast. Als dit nog steeds het verschil niet oplost, verklaar in rubriek 9 'onregelmatigheden en bijzonderheden' dat het stembureau twee keer geteld is tijdens de zitting van het gemeentelijk stembureau.
Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) is hoog (meer dan 15).	
Het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten (H) is nul. Weet u zeker dat u dit aantal wilt opslaan?	Geef aan wat de oorzaak is van een stembureau met nul stemmen op het proces-verbaal Na 31-1 rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden'. Als er geen oorzaak aangegeven wordt voor een stembureau met nul stemmen dan zal het Centraal Stembureau vermoeden dat er een stembureau niet ingevoerd is in OSV2020, en vragen om een nieuwe zitting van het GSB om nader onderzoek.

Meer informatie

Heeft u nog vragen? Neem contact op met het Informatiepunt Verkiezingen, een gezamenlijk initiatief van het ministerie van BZK en de Kiesraad.

Het Informatiepunt is op werkdagen te bereiken

- tussen 9.00 en 17.00 uur.
- E-mail: informatiepunt@kiesraad.nl
- Telefoonnummer: [070 426 73 29](tel:0704267329)

Tijdens zitting van het gemeentelijk stembureau worden de stemaantallen per stembureau ingevoerd in OSV2020, vanaf de bijlagen II van proces-verbaal Na 31-2. Bij de eerste invoer van de stemaantallen in OSV2020 kan het programma waarschuwingen en foutmeldingen geven. De invoerder controleert of de gegevens goed zijn overgenomen van het proces-verbaal van het stembureau.

Als de gegevens goed zijn overgenomen en er geen invoerfout is gemaakt, beoordelen de leden van het gemeentelijk stembureau (GSB) welke vervolgstappen genomen moeten worden. In deze factsheet staat een overzicht van de te nemen vervolgstappen per waarschuwing of foutmelding.

Foutmeldingen OSV2020 optellingen	Vervolgstep GSB
Het aantal stemmen op lijst [lijstnummer- en naam] komt niet overeen met de som van het aantal stemmen op de kandidaten van die lijst ([aantal]).	Tel de lijst nog een keer en tel de stemmen op kandidaten juist op.
Het aantal stembiljetten met een geldige stem op een kandidaat (E) komt niet overeen met de som van de uitgebrachte stemmen op de lijsten.	Tel de totalen van de stemmen op een lijst opnieuw op. Pas de correcte som van het totaal aantal stembiljetten met een geldige stem op een kandidaat aan.
De som van de geldige stemmen op een kandidaat (E), blanco (F) en ongeldige (G) stemmen ([aantal E+F+G]) komt niet overeen met het aantal getelde stembiljetten (H).	Tel de som van geldige stemmen (E+F+G) op tot het juiste totaal (H).
De som van het aantal geldige stempassen (A), volmachtbewijzen (B) en kiezerspassen (C) ([aantal A+B+C]) komt niet overeen met het aantal toegelaten kiezers (D).	Is in rubriek 3 van het proces-verbaal een nieuwe telling van toegelaten kiezers ingevuld (A.2, B.2, C.2 en D.2)? Ja → opnieuw tellen is niet nodig. Tel A.2+B.2+C.2 op tot het correcte totaal. Nee → Tel de toegelaten kiezers opnieuw en vul deze telling in rubriek 3 in.

 Meldingen OSV2020 verschil tussen toegelaten kiezers en getelde stembiljetten	 Vervolgstep GSB
<p>Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) komt niet overeen met de waarde bij 'Er zijn meer stembiljetten geteld' (I).</p>	<p>Kun je de waarde bij 'Er zijn meer stembiljetten geteld' zo corrigeren zodat de genoemde verklaringen in rubriek 4 bij "mogelijke verklaringen voor het verschil" optellen tot dezelfde waarde als [H-D]?</p> <p>→</p> <p>Ja → Herstel de optelfout op de bijlage II Nee → zijn de toegelaten kiezers nog niet geteld door het GSB? Tel de toegelaten kiezers. Als dat de optelfout niet wegneemt, tel alle stembiljetten. Vul de uitkomsten van deze telling in op bijlage II.</p>
<p>Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) komt niet overeen met de waarde bij 'Er zijn minder stembiljetten geteld' (J).</p>	<p>Kun je de waarde bij 'Er zijn minder stembiljetten geteld' zo corrigeren zodat de genoemde verklaringen in rubriek 4 bij "mogelijke verklaringen voor het verschil" optellen tot dezelfde waarde als [D-H]?</p> <p>→</p> <p>Ja → Herstel de optelfout op de bijlage II. Nee → zijn de toegelaten kiezers nog niet geteld door het GSB? Tel de toegelaten kiezers. Als dit niet de optelfout niet wegneemt, tel alle stembiljetten. Vul de uitkomsten van deze telling in op bijlage II.</p>
<p>Er is geen verklaring gegeven voor een verschil tussen het aantal toegelaten kiezers en het aantal getelde stembiljetten.</p>	<p>Is in rubriek 3 van het proces-verbaal een nieuwe telling van toegelaten kiezers ingevuld (A.2, B.2, C.2 en D.2)?</p> <p>→</p> <p>Ja → Er hoeft er niet opnieuw geteld te worden. Nee → Tel de toegelaten kiezers en vul dit in rubriek 3 in.</p>

 Meldingen OSV2020 opmerkelijke uitslagen	 Vervolgstep GSB
<p>Het aantal blanco stemmen (F) is hoog (meer dan 3% van het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten).</p>	<p>→</p> <p>Tel de blanco stembiljetten nog een keer en geef dit aan op het proces-verbaal Na 31-2 in rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden' van het proces-verbaal van het GSB. Als hier niets is ingevuld zal het Centraal Stembureau waarschijnlijk vragen om een nader onderzoek.</p>
<p>Het aantal ongeldige stemmen (G) is hoog (meer dan 3% van het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten).</p>	<p>→</p> <p>Tel de ongeldige stembiljetten nog een keer en geef dit aan op het proces-verbaal Na 31-2 in rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden' van het proces-verbaal van het GSB. Als hier niets is ingevuld zal het Centraal Stembureau waarschijnlijk vragen om een nader onderzoek.</p>
<p>Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) is hoog (meer dan 2% van het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten).</p>	<p>→</p> <p>Zijn de tellingen, op lijstniveau, door het stembureau (op model 10-2) en van het gemeentelijk stembureau (op bijlage II) hetzelfde?</p> <p>Ja → verklaar in rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden' dat het stembureau tweemaal geteld is met dezelfde uitkomst</p> <p>Nee → Tel het betreffende stembureau nogmaals en stel de juiste aantallen vast. Als dit nog steeds het verschil niet oplost, verklaar in rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden' dat het stembureau twee keer geteld is tijdens de zitting van het gemeentelijk stembureau.</p>
<p>Het verschil tussen het aantal toegelaten kiezers (D) en het aantal getelde stembiljetten (H) is hoog (meer dan 15).</p>	<p>→</p> <p>Geef aan wat de oorzaak is van een stembureau met nul stemmen op het proces-verbaal Na 31-1 rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden'. Als er geen oorzaak aangegeven wordt voor een stembureau met nul stemmen dan zal het Centraal Stembureau vermoeden dat er een stembureau niet ingevoerd is in OSV2020, en vragen om een nieuwe zitting van het GSB voor nader onderzoek.</p>
<p>Het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten (H) is nul. Weet u zeker dat u dit aantal wilt opslaan?</p>	<p>→</p> <p>Geef aan wat de oorzaak is van een stembureau met nul stemmen op het proces-verbaal Na 31-1 rubriek 10 'onregelmatigheden en bijzonderheden'. Als er geen oorzaak aangegeven wordt voor een stembureau met nul stemmen dan zal het Centraal Stembureau vermoeden dat er een stembureau niet ingevoerd is in OSV2020, en vragen om een nieuwe zitting van het GSB voor nader onderzoek.</p>

Meer informatie

Heeft u nog vragen? Neem contact op met het Informatiepunt Verkiezingen, een gezamenlijk initiatief van het ministerie van BZK en de Kiesraad.

Het Informatiepunt is op werkdagen te bereiken

- tussen 9.00 en 17.00 uur.
- E-mail: informatiepunt@kiesraad.nl
- Telefoonnummer: [070 426 73 29](tel:0704267329)

11 Overdracht processen-verbaal aan HSB of CSB

Zodra het gemeentelijk stembureau (GSB) de uitkomsten van de verkiezing op gemeenteniveau heeft vastgesteld, draagt het GSB zijn proces-verbaal (en alle onderliggende stukken) over aan de burgemeester. De burgemeester is verantwoordelijk voor de publicatie en de terinzagelegging; zie [factsheet 5](#) (decentrale stemopneming) en [factsheet 6](#) (centrale stemopneming).

De burgemeester is ook verantwoordelijk voor de overdracht van alle stukken aan het hoofdstembureau (HSB) of het centraal stembureau (CSB). Daarover gaat deze factsheet.

Overdracht processen-verbaal aan hoofdstembureau (HSB) of centraal stembureau (CSB)

- Zo snel mogelijk nadat de processen-verbaal van de stembureaus en het GSB en de eventuele corrigenda zijn gepubliceerd op de gemeentelijke website, moeten de fysieke versies van deze documenten naar het hoofdstembureau (HSB) worden gebracht of, als er geen HSB is, naar het centraal stembureau (CSB)*.

*Wanneer is er wel of geen HSB?

Bij de volgende verkiezingen is er géén HSB en moeten de stukken dus rechtstreeks naar het CSB worden gebracht:

- verkiezingen voor provinciale staten in provincies met één kieskring;
- verkiezingen voor waterschappen;
- verkiezingen voor gemeenteraden.

Bij de volgende verkiezingen is er wél een HSB en moeten de stukken dus naar dat HSB worden gebracht:

- verkiezingen voor provinciale staten in provincies met meer dan één kieskring;
- verkiezingen voor de Tweede Kamer;
- verkiezingen voor het Europees Parlement.

! Gemeenten waar een decentrale stemopneming is verricht (optie 1) brengen de volgende documenten naar het HSB of CSB:

- het proces-verbaal van het GSB (model Na 31-1);
- de processen-verbaal van alle stembureaus (modellen N 10-1);
- het digitale bestand van het GSB met uitkomsten op gemeenteniveau;
- eventuele corrigenda (model Na 14-1).

Gemeenten waar een centrale stemopneming is verricht (optie 2) brengen de volgende documenten naar het HSB of CSB:

- het proces-verbaal van het GSB (model Na 31-2), inclusief de bijlagen met alle uitkomsten per stembureau;
- het digitale bestand van het GSB met uitkomsten op gemeenteniveau;
- eventuele corrigenda (model Na 14-2).

Let hierbij nadrukkelijk op de volgende punten:

- In gemeenten waar een centrale stemopneming (optie 2) is uitgevoerd, hoeven de processen-verbaal van de stembureaus *niet* naar het HSB of het CSB te worden gebracht. Die bevatten immers alleen de resultaten van een *voorlopige* telling (alleen op lijstniveau). Deze gemeenten brengen dus uitsluitend het proces-verbaal van het GSB (inclusief alle bijlagen met uitkomsten van de stemming per stembureau!) naar het HSB of het CSB. De processen-verbaal van de stembureaus worden op de gebruikelijke wijze bewaard, en vernietigd drie maanden nadat is beslist over de toelating van de gekozenen.
- Ook alle bijlagen bij het proces-verbaal van het GSB moeten naar het HSB of CSB worden gebracht!
- Zorg dat de processen-verbaal van de stembureaus en het GSB en de eventuele corrigenda eerst zijn gescand (voor publicatie op de gemeentelijke website), voordat de fysieke versies van deze documenten naar het HSB of het CSB worden gebracht.

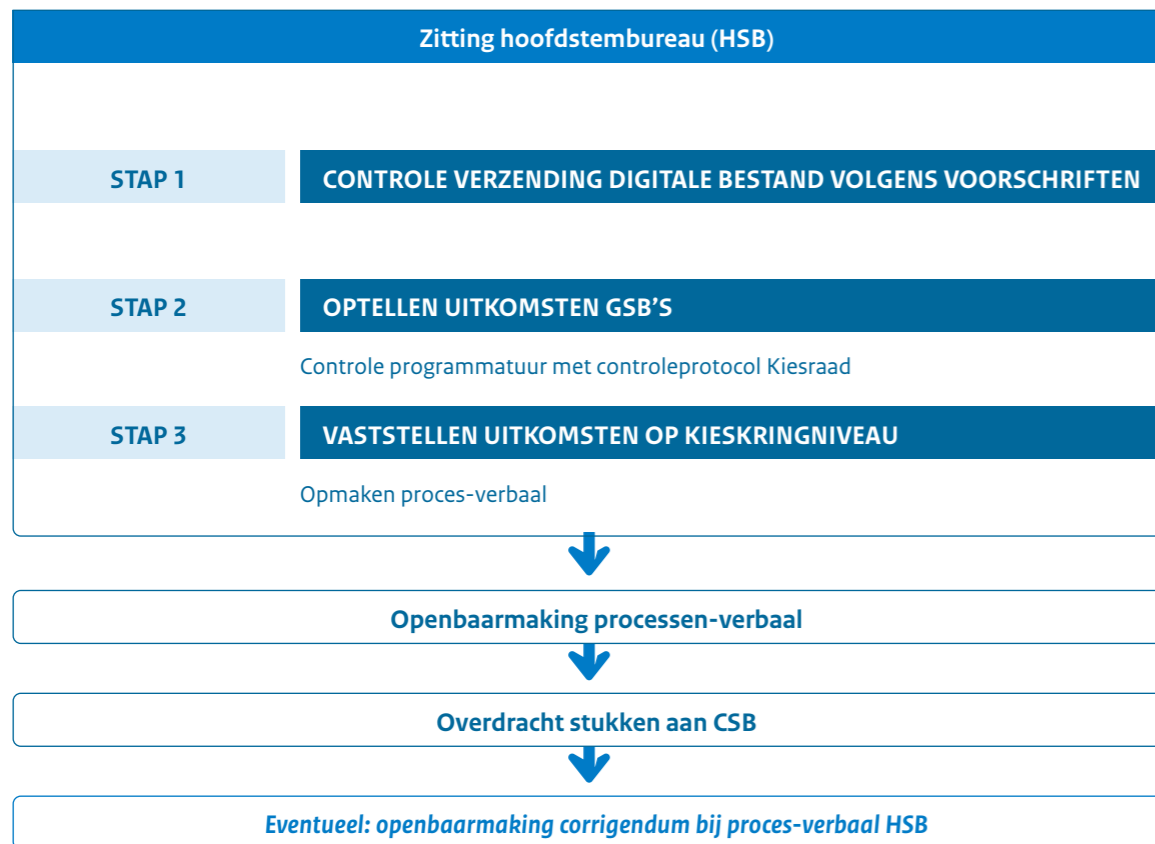
Verzending digitaal bestand

- Vervolgens upload het GSB het door de programmatuur gegenereerde digitale bestand (de uitslag uit OSV2020) op het platform 'teluitslagen'

12 Hoofdstembureau: vaststelling uitkomsten op kieskringniveau

Het hoofdstembureau (HSB) heeft tot taak het optellen van de uitkomsten van de gemeentelijke stembureaus (GSB's) in de desbetreffende kieskring. In deze factsheet leest u meer informatie over de samenstelling van het hoofdstembureau (HSB) en de organisatie van de zitting van dit HSB.

Wanneer is er wel of geen HSB?

- Bij de volgende verkiezingen is er *géén* HSB:
  - verkiezingen voor provinciale staten in provincies met één kieskring;
  - verkiezingen voor waterschappen;
  - verkiezingen voor gemeenteraden.
- Tot 1 januari 2023 viel bij deze verkiezingen het HSB samen met het CSB.
- Bij de volgende verkiezingen is er *wél* een HSB:
  - verkiezingen voor provinciale staten in provincies met meer dan één kieskring;
  - verkiezingen voor de Tweede Kamer;
  - verkiezingen voor het Europees Parlement.
- De HSB's voor provinciale statenverkiezingen in provincies met meer dan één kieskring worden ingesteld door gedeputeerde staten. Provinciale staten wijzen de gemeente aan waar het HSB is gevestigd.

Uit welke leden bestaat het HSB?

- Het HSB bestaat uit vijf leden, van wie er één voorzitter en één plaatsvervangend voorzitter is.
- De leden van het HSB worden voor elke specifieke verkiezing opnieuw benoemd.
- De benoeming gebeurt door het college van B&W van de gemeente waar het HSB wordt ingesteld.
- Let op: dat is een andere werkwijze dan voorheen. Tot 1 januari 2023 werden de HSB-leden voor vier jaar benoemd, door de minister van BZK (bij Tweede Kamerverkiezingen) of gedeputeerde staten (bij provinciale statenverkiezingen).
- Vanaf 1 januari 2023 benoemt het college van B&W van de aangewezen gemeente de leden van het HSB.

Welke eisen gelden er voor leden van het HSB?

Voor leden van het HSB geldt de eis dat zij:

- op de dag van de stemming 18 jaar of ouder zijn;
- geen kandidaat zijn voor de betreffende verkiezing of lid zijn van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden;
- geen lid zijn van een stembureau, het GSB of het CSB voor dezelfde verkiezing;
- niet uit het kiesrecht zijn ontzet;
- als lid van een HSB bij een vorige verkiezing niet hebben gehandeld of een handeling hebben nagelaten in strijd met de Kieswet.

Zitting hoofdstembureau (HSB)

- Het HSB houdt bij de bovengenoemde verkiezingen op de vijfde dag na de stemming om 10:00 uur zijn zitting. Dat is dus op de maandag na de stemming. Bij Europees Parlementsverkiezingen is de zitting op de dinsdag na de stemming.
- Deze zitting is **niet** openbaar. Er is dus ook geen gelegenheid voor kiezers om bezwaren in te brengen.
- Tijdens deze zitting stelt het HSB de uitkomsten van de telling op kieskringniveau vast.
- De voorbereidingen voor deze zitting kunnen desgewenst eerder aanvangen.
- Het vaststellen van de uitkomsten op kieskringniveau gebeurt aan de hand van 3 stappen.

STAP 1

CONTROLE VERZENDING DIGITALE BESTAND VOLGENS VOORSCHRIFTEN

- Het HSB controleert of het digitale bestand met de uitkomsten van de telling op gemeenteniveau is verzonden volgens de voorschriften:
  - Elk bestand met digitale uitkomsten op gemeenteniveau (GSB) moet op zodanige wijze zijn verzonden dat het HSB de authenticiteit ervan kan vaststellen.
  - Als het bestand is verzonden via het digitale overdrachtsplatform van de VNG en de Kiesraad, wordt de authenticiteit van het bestand door OSV gecontroleerd bij het inlezen daarvan.
  - Komt het digitale bestand langs een andere weg bij het HSB? Dan moet het HSB de authenticiteit ervan controleren, door na te gaan of het bestand is voorzien van een gekwalificeerde elektronische handtekening.
  - Is het bestand niet volgens de voorschriften verzonden, dan verzoekt het HSB de burgemeester van de desbetreffende gemeente om dat alsnog te doen.

STAP 2

OPTELLEN VAN DE UITKOMSTEN VAN DE GSB'S

- Het HSB telt de uitkomsten van de GSB's binnen zijn kieskring bij elkaar op. Dat doet het HSB met behulp van programmatuur (OSV).
- Het HSB moet de juiste werking van OSV controleren aan de hand van een door de Kiesraad opgesteld controleprotocol, waarin de controles zijn omschreven. Uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling maakt de Kiesraad dit controleprotocol bekend.

STAP 3

VASTSTELLEN UITKOMST OP KIESKRINGNIVEAU

- Vervolgens stelt het HSB de uitkomst op kieskringniveau vast.
- Aan het einde van zijn zitting maakt het HSB van al zijn werkzaamheden een proces-verbaal op (**Model O 7**), dat door de leden wordt ondertekend.

Fouten of vermoedens van fouten?

- Het kan zijn dat het HSB tijdens zijn werkzaamheden constateert (of een vermoeden krijgt) dat in het proces-verbaal van een of meer GSB's een of meer fouten staan. Het HSB noteert dat dan in zijn proces-verbaal (rubriek 5 van **model O 7**).
  - Van een fout is bijvoorbeeld sprake als een of meer aantallen uit het proces-verbaal niet overeenkomen met de aantallen die het GSB heeft ingevoerd in de programmatuur (zoals weergegeven in het digitale bestand dat het HSB van het GSB heeft ontvangen). Het HSB neemt dan in zijn proces-verbaal de aantallen over vanaf het papieren proces-verbaal en niet vanuit het digitale bestand.
- Het HSB hoeft zelf niet met deze fout (of vermoeden van een fout) aan de slag. Na de zitting van het HSB zal het CSB beslissen dat het desbetreffende GSB opnieuw in openbare zitting bijeen moet komen, om de (vermeende) fout te onderzoeken en, zo nodig, te corrigeren (zie [factsheet 13](#)).
- Als het GSB inderdaad een of meer fouten corrigeert, hoeft het HSB vervolgens *niet* opnieuw een kieskringtotaal vast te stellen. Het GSB stuurt het corrigendum bij zijn proces-verbaal in dat geval namelijk rechtstreeks naar het CSB. Het CSB stelt vervolgens een corrigendum vast bij het proces-verbaal van het HSB. Het HSB houdt dan dus geen nieuwe zitting.
- Als het CSB een corrigendum bij het proces-verbaal van een HSB vaststelt, zal de burgemeester van de gemeente waar het HSB zitting heeft het corrigendum wel nog moeten publiceren op de eigen website. Daar staat immers nog steeds het oude, on gecorrigeerde proces-verbaal gepubliceerd. Het oude proces-verbaal wordt niet verwijderd. Voor informatie over de openbaarmaking van het corrigendum en het verbeterde proces-verbaal, zie onderaan deze factsheet.

Na de zitting van het HSB vinden de volgende stappen plaats:

Openbaarmaking proces-verbaal HSB en terinzagelegging

- Onmiddellijk na de zitting maakt de burgemeester van de gemeente waar het HSB zitting heeft, het proces-verbaal van het HSB elektronisch openbaar op de gemeentelijke website.
- Ook wordt een afschrift van het proces-verbaal van het HSB op de gebruikelijke wijze ter inzage gelegd totdat over de toelating van de gekozenen is beslist.

Overdracht stukken aan het centraal stembureau (CSB)

- Na de openbaarmaking en terinzagelegging, brengt de burgemeester alle documenten die het HSB heeft ontvangen van de gemeenten binnen zijn kieskring, plus het proces-verbaal van het HSB zelf, naar het CSB.
- Ook het digitale bestand met uitslaggegevens wordt aan het CSB verstrekt.

Eventueel: openbaarmaking corrigendum bij proces-verbaal HSB

Als het CSB later een corrigendum vaststelt bij het proces-verbaal van een HSB, is het belangrijk dat de burgemeester van de gemeente waar het HSB zitting heeft vervolgens – naast het oorspronkelijke proces-verbaal van het HSB – zo spoedig mogelijk ook het corrigendum openbaar maakt. Dat gebeurt als volgt:

- Het CSB stelt een corrigendum op bij het proces-verbaal van het HSB, dat door de voorzitter van het CSB wordt ondertekend.
- De voorzitter van het CSB maakt op het originele proces-verbaal van het HSB een aantekening van het bestaan van het corrigendum.
- Het CSB maakt vervolgens een kopie van het originele proces-verbaal van het HSB (met daarop de genoemde aantekening) en van het opgestelde corrigendum.
- Het CSB verstrekt deze kopieën zo spoedig mogelijk aan de burgemeester van de gemeente waar het HSB zitting heeft.
- De burgemeester maakt het proces-verbaal met de aantekening én het corrigendum zo spoedig mogelijk elektronisch openbaar.
- Op de website wordt het eerder gepubliceerde bestand niet vervangen, maar wordt het nieuwe bestand toegevoegd.
- Ook legt de burgemeester het verbeterde proces-verbaal, met corrigendum, ter inzage.

13 Centraal stembureau: controle en voorbereiding vaststelling uitslag

In deze factsheet leest u meer over de samenstelling van het centraal stembureau (CSB) en de werkzaamheden van dit CSB voorafgaand aan de openbare zitting waar het CSB de uitslag vaststelt.

Centraal stembureau (CSB)

Er is voor elke verkiezing een centraal stembureau (CSB), dat verantwoordelijk is voor de registratie van aanduidingen van politieke groeperingen, de besluitvorming over de kandidaatstelling en de vaststelling van de uitslag van de verkiezing.

Verkiezing	Wie treedt op als CSB?	Uit welke leden bestaat het CSB?
Europees Parlementsverkiezingen en Tweede Kamerverkiezingen	De Kiesraad.	<ul style="list-style-type: none"> De leden van de Kiesraad.
Provinciale statenverkiezingen	Het CSB is gevestigd in de gemeente waar de vergadering van de staten wordt gehouden (de provinciehoofdstad).	<ul style="list-style-type: none"> Het CSB bestaat uit vijf leden (van wie er één voorzitter en één plaatsvervangend voorzitter is). De burgemeester van de gemeente waar het CSB is gevestigd, is voorzitter van het CSB. De overige leden worden benoemd en ontslagen door gedeputeerde staten. Gedeputeerde staten benoemen ook drie plaatsvervangende leden. De benoemingen gelden voor vier kalenderjaren.
Waterschapsverkiezingen	Het CSB is gevestigd in de gemeente die is aangewezen door het algemeen bestuur van het waterschap.	<ul style="list-style-type: none"> Het CSB bestaat uit vijf leden (van wie er één voorzitter en één plaatsvervangend voorzitter is). De voorzitter is de voorzitter van het waterschap. De overige leden worden benoemd en ontslagen door het dagelijks bestuur van het waterschap. Het dagelijks bestuur benoemt ook drie plaatsvervangende leden. De benoemingen gelden voor vier kalenderjaren.
Gemeenteraadsverkiezingen	In elke gemeente is een CSB.	<ul style="list-style-type: none"> Het CSB bestaat uit drie of vijf leden (dit wordt bepaald door het college van B&W). Hiervan is één lid voorzitter en één plaatsvervangend voorzitter. De burgemeester is voorzitter van het CSB. De overige leden worden benoemd door het college van B&W. Het college benoemt ook drie plaatsvervangende leden. De benoemingen gelden voor vier kalenderjaren.

Welke eisen gelden er voor leden CSB?

Voor leden van het CSB geldt de eis dat zij:

- op de dag van de stemming 18 jaar of ouder zijn;
- geen kandidaat zijn voor de betreffende verkiezing of lid zijn van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden;
- geen lid zijn van een stembureau, het GSB of het HSB voor dezelfde verkiezing;
- niet uit het kiesrecht zijn ontzet;
- als lid van het CSB bij een vorige verkiezing niet hebben gehandeld of een handeling hebben nagelaten in strijd met de Kieswet.

Welke documenten en bestanden moet het CSB ontvangen?

Het centraal stembureau (CSB) ontvangt de volgende documenten/bestanden:

- de processen-verbaal van alle HSB's (bij verkiezingen voor provinciale staten in provincies met meer dan één kieskring, voor de Tweede Kamer en voor het Europees Parlement).
- de processen-verbaal van alle GSB's.
- de processen-verbaal van de stembureaus uit die gemeenten waar een decentrale stemopneming heeft plaatsgevonden ([optie 1](#)), plus de eventuele bijbehorende door het GSB vastgestelde corrigenda.
- de digitale bestanden met de uitkomsten van de telling op gemeenteniveau van de GSB's en de digitale bestanden met de uitkomsten op kieskringniveau van de HSB's.

Als het CSB een of meer van de genoemde documenten/bestanden niet tijdig ontvangt, neemt het CSB met spoed contact op met de desbetreffende gemeente. Het CSB benadert hiervoor de burgemeester van de desbetreffende gemeente (indien nodig ook in het weekend).

Verstrekken documenten en bestanden:

Zie [factsheet 11](#) voor de regels over de wijze van verstrekken van deze documenten en bestanden aan het CSB.

Een korte samenvatting:

- Bij verkiezingen waar er géén HSB is¹, brengen de gemeenten alle processen-verbaal rechtstreeks naar het CSB.
- Bij verkiezingen waar er wél een HSB is², brengen de gemeenten alle processen-verbaal naar het HSB. De burgemeester van de gemeente waar het HSB zitting heeft brengt na de HSB-zitting (op de maandag na de stemming om 10:00 uur) alle processen-verbaal, inclusief het proces-verbaal van het HSB zelf, naar het CSB.
- Het digitale bestand met uitslaggegevens sturen gemeenten naar zowel het HSB als het CSB. Het HSB stuurt na afloop van zijn zitting het digitale bestand met uitslaggegevens eveneens naar het CSB.

¹ Verkiezingen voor provinciale staten in provincies met één kieskring, voor waterschappen en voor gemeenteraden.

² Verkiezingen voor provinciale staten in provincies met meer dan één kieskring, voor de Tweede Kamer en het Europees Parlement.

Werkzaamheden van het CSB

Na ontvangst van de genoemde documenten/bestanden, verricht het CSB de volgende werkzaamheden:

STAP 1

CONTROLE VERZENDING DIGITALE BESTAND VOLGENS VOORSCHRIFTEN

Het CSB controleert of het digitale bestand met de uitkomsten van de telling op gemeenteniveau is verzonden volgens de voorschriften:

- Elk bestand met digitale uitkomsten op gemeenteniveau (GSB) of kieskringniveau (HSB) moet op zodanige wijze zijn verzonden dat het CSB de authenticiteit ervan kan vaststellen.
  - Als het bestand is verzonden via het digitale overdrachtsplatform van de VNG en de Kiesraad, wordt de authenticiteit van het bestand door OSV gecontroleerd bij het inlezen daarvan.
  - Komt het digitale bestand langs een andere weg bij het CSB? Dan moet het CSB de authenticiteit ervan controleren, door na te gaan of het bestand is voorzien van een gekwalificeerde elektronische handtekening.
- Is het bestand niet volgens de voorschriften verzonden, dan verzoekt het CSB de burgemeester van de desbetreffende gemeente om dat alsnog te doen.

STAP 2

UITVOEREN CONTROLEPROTOCOL

- Na ontvangst van alle documenten en bestanden voert het CSB controles uit op de processen-verbaal van de GSB's.
  - In gemeenten waar een decentrale stemopneming ([optie 1](#)) heeft plaatsgevonden, voert het CSB ook controles uit op de processen-verbaal van de stembureaus.
  - In gemeenten waar een centrale stemopneming ([optie 2](#)) heeft plaatsgevonden blijven de processen-verbaal van de stembureaus buiten beschouwing. Die processen-verbaal bevatten immers alleen de resultaten van een voorlopige telling (uitsluitend op lijstniveau).
- Het CSB volgt het door de Kiesraad opgestelde controleprotocol, waarin de controles zijn omschreven. Uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling maakt de Kiesraad dit controleprotocol bekend.

STAP 3

(EVENTUEEL) ONTVANGST MELDING BELANGSTELLENDE

- Iedereen die dat wil, kan bij het CSB een melding doen van eventuele fouten in de processen-verbaal van de stembureaus en de GSB's.
- Een melding kan ook betrekking hebben op een vermeende fout in het digitale bestand van het GSB.
- De melding moet uiterlijk zijn ontvangen 48 uur voorafgaand aan de zitting van het CSB waar de uitslag wordt vastgesteld.
- Het CSB controleert de melding, door het proces-verbaal of het digitale bestand waarover de melding gaat, te controleren. Als het CSB op grond daarvan het vermoeden heeft dat een GSB inderdaad een of meer fouten heeft gemaakt, draagt het CSB dat GSB op om opnieuw in openbare zitting bijeen te komen. Het GSB moet de vermeende fout(en) onderzoeken en, zo nodig, overgaan tot een hertelling.

Hoe moeten meldingen worden ingediend?

- Meldingen moeten schriftelijk worden ingediend. Ook meldingen per e-mail of via een digitaal formulier gelden als schriftelijke meldingen.
- Het CSB wordt geadviseerd een formulier en/of e-mailadres beschikbaar te maken voor het indienen van meldingen.
- Een mondelinge melding wordt niet in behandeling genomen. Daarmee wordt voorkomen dat er achteraf discussie ontstaat over de exacte inhoud van de melding.

Waar moeten meldingen worden ingediend?

- Meldingen moeten bij het CSB worden ingediend.
- Als een melding binnenkomt bij een gemeente die niet tevens een CSB-gemeente is, verwijst de gemeente de melder door naar het CSB.

Zijn er eisen aan de inhoud van de melding?

- Meldingen moeten onderbouwd zijn. De enkele stelling dat de uitslag niet klopt, of dat er telfouten zijn gemaakt, is geen onderbouwde melding.
- Verder moet het bij meldingen gaan om (vermoedens van) fouten die het GSB kan corrigeren. Dus: fouten bij het (op)tellen van de stemmen, of fouten in het digitale bestand met uitkomsten op gemeenteniveau.
- Meldingen over zaken die het GSB niet kan corrigeren, kunnen alleen gedaan worden tijdens de openbare zitting waar het CSB de verkiezingsuitslag vaststelt of bij het vertegenwoordigend orgaan dat over de geldigheid van de stemming oordeelt. Denk aan een melding als: stembureau X ging te laat open, of was niet toegankelijk voor personen in een rolstoel. Als dergelijke meldingen toch vóór deze zitting binnenkomen, verwijst het CSB de melder indien mogelijk door naar deze zitting.
- Als een kiezer op kandidaat X heeft gestemd maar die stem niet kan terugvinden in het proces-verbaal, moet een eventuele melding daarover zo concreet mogelijk zijn. De melder moet dus ten minste melden welk stembureau het betreft en welke kandidaat.
- Eventueel kan het CSB bij de melder verifiëren of deze zich niet heeft vergist. Dus: weet hij zeker dat hij een geldige stem heeft uitgebracht? En als er meerdere stembureaus op één locatie waren, weet hij dan zeker dat hij correct heeft vermeld welk stembureau de fout heeft gemaakt?
- Als de melding onvoldoende concreet is, kan het CSB vragen om alsnog concrete gegevens aan te leveren. Dat kan natuurlijk alleen als de melding vergezeld gaat van contactgegevens zoals een e-mailadres. Is dit niet het geval, dan kan de melding niet in behandeling worden genomen.

Welke gegevens moet de melder bij zijn melding overleggen?

- Een melding kan anoniem worden gedaan. Het CSB heeft niet de bevoegdheid om de melder om persoonsgegevens of een legitimatiebewijs te vragen.

Tot wanneer kunnen meldingen worden ingediend?

- Meldingen kunnen worden ingediend tot 48 uur vóór de openbare zitting van het CSB waar de uitslag wordt vastgesteld. Zo is gewaarborgd dat een GSB dat naar aanleiding van de melding opnieuw in openbare zitting bijeen moet komen, daarvoor ook voldoende tijd heeft.
- De openbare zitting van het CSB kent geen vast aanvangstijdstip. Tot wanneer meldingen precies kunnen worden gedaan, is daarom afhankelijk van het gekozen aanvangstijdstip van de zitting van het CSB waarin de uitslag wordt vastgesteld.
- Na het verstrijken van de 48-uurstermijn kunnen eventuele meldingen alleen nog mondeling worden gedaan, tijdens de openbare zitting waar het CSB de uitslag van de verkiezing vaststelt. Het CSB verwijst de melders door naar deze zitting. Tijdens deze zitting kan het CSB uitsluitend nog tot een hertelling van de stemmen beslissen bij een ernstig vermoeden dat een of meer GSB's zodanige fouten hebben gemaakt dat die van invloed kunnen zijn op de zetelverdeling (zie [factsheet 15](#)).

STAP 4

(EVENTUEEL) OPDRACHT VAN CSB AAN GSB: NIEUWE OPENBARE ZITTING

- Op grond van de controle door het CSB en/of op grond van een melding van belangstellenden, kan het CSB het vermoeden krijgen dat een of meer processen-verbaal een of meer fouten bevatten.
- In dat geval beslist het CSB dat het GSB deze vermeende fout(en) moet onderzoeken, en eventueel een of meer stembussen geheel of gedeeltelijk moet hertellen.
- Het CSB draagt het desbetreffende GSB op, via de burgemeester, om onmiddellijk opnieuw in een openbare zitting bijeen te komen. Uiteraard deelt het CSB daarbij met het GSB welk concreet vermoeden aanleiding is voor deze opdracht.
- Tijdens die nieuwe zitting onderzoekt het GSB de vermeende fouten en corrigeert die zo nodig.

Voor de werkwijze die het GSB bij deze nieuwe zitting hanteert, zie [factsheet 14](#) →

- Het CSB kan de bevoegdheid om een GSB opdracht te geven tot een nieuwe openbare zitting, desgewenst ook mandateren aan de voorzitter van het CSB.

STAP 5

(EVENTUEEL) CORRIGENDUM BIJ PROCES-VERBAAL HSB

Als het een verkiezing betreft waarbij ook een of meer HSB's zijn ingesteld, geldt het volgende:

- Nadat het CSB een GSB de opdracht heeft gegeven om de vermeende fout te onderzoeken (zie stap 4), voert het GSB eventueel een hertelling uit. Als die hertelling leidt tot een andere uitkomst, stuurt het GSB het corrigendum bij zijn proces-verbaal rechtstreeks naar het CSB (dus niet via het HSB).
- Als het GSB een corrigendum bij zijn eigen proces-verbaal heeft vastgesteld, betekent dat per definitie dat er ook een corrigendum nodig is bij het proces-verbaal van het desbetreffende HSB.
- Het CSB stelt het corrigendum (**Model P 1f-1**) bij het proces-verbaal van het HSB vast, dat door de voorzitter van het CSB wordt ondertekend. Ook stelt het CSB het gewijzigde kieskringtotaal vast.
- De gemeente waar het HSB zitting heeft, zal dit corrigendum nog wel moeten publiceren. Dat gebeurt als volgt:
  - De voorzitter van het CSB maakt op het originele proces-verbaal van het HSB aantekening van het bestaan van het corrigendum (door op de daarvoor bestemde plek het juiste hokje aan te vinken en de datum in te vullen).
  - Het CSB maakt vervolgens een kopie van het originele proces-verbaal van het HSB, met daarop de genoemde aantekening, en een kopie van het corrigendum.
  - Het CSB verstrekt deze kopieën zo spoedig mogelijk aan het HSB.
  - De gemeente waarin het HSB zitting heeft maakt vervolgens zo spoedig mogelijk een afschrift van het verbeterde proces-verbaal, met corrigendum, elektronisch openbaar op de website en legt dit ter inzage.

Zitting CSB

Na de bovengenoemde werkzaamheden stelt het CSB tijdens zijn zitting de uitslag vast.

→ Zie [factsheet 15](#)

14 Nieuwe zitting GSB

Als het CSB het vermoeden heeft dat het proces-verbaal van het GSB of een stembureau een of meer fouten bevat, draagt het CSB het betreffende GSB op om opnieuw in openbare zitting bijeen te komen.

Raadpleeg ook de factsheet 'nieuwe zitting GSB' met aandachtspunten vanuit de Kiesraad op www.verkiezingentoolkit.nl

In deze factsheet wordt toegelicht welke stappen gezet worden in het geval het CSB het GSB opdraagt in een nieuwe zitting bijeen te komen.

Wat gaat er vooraf aan een nieuwe zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB)?

- In [factsheet 13](#) ging het over de controles die het centraal stembureau (CSB) na ontvangst van alle documenten en bestanden uitvoert op de processen-verbaal van de stembureaus* en van de GSB's.
- Ook kunnen belangstellenden melding maken van eventuele (vermeende) fouten in de processen-verbaal van de stembureaus of van het GSB.
- Op grond van de controle door het CSB en/of op grond van een melding van (een) belangstellende(n), kan het CSB het vermoeden krijgen dat een of meer processen-verbaal een of meer fouten bevatten.
- In dat geval beslist het CSB dat het GSB deze vermeende fouten moet onderzoeken.

Organiseren nieuwe zitting GSB

- Het CSB draagt, via de burgemeester die het aangaat, het betreffende GSB op om opnieuw in een openbare zitting bijeen te komen. Uiteraard deelt het CSB daarbij met het GSB welk concreet vermoeden aanleiding is voor deze opdracht.
- De burgemeester zorgt ervoor dat de relevante transportboxen met de stembescheiden en de kopieën van de relevante processen-verbaal worden overgedragen aan het GSB. Let op: de originelen van de processen-verbaal zijn eerder al aan het CSB overgedragen en worden nu niet teruggestuurd naar de gemeente.
- De burgemeester zorgt dat het GSB een geschikte ruimte krijgt toegewezen voor de openbare zitting.

Aandachtspunt

De leden en plaatsvervangende leden van het GSB en de ondersteuners zijn al benoemd c.q. aangewezen door het college van B&W. Mocht u voor deze nieuwe zitting toch nog extra (plaatsvervangende) leden en/of ondersteuners nodig hebben, dan is daarvoor een nieuw besluit van het college nodig. U kunt ook van tevoren regelen dat het college de bevoegdheid tot het benoemen of aanwijzen van (plaatsvervangende) leden en ondersteuners mandateert aan de burgemeester, of bijv. aan de directeur.

- De burgemeester maakt op een algemeen toegankelijke wijze melding van dag, tijdstip en locatie van de nieuwe openbare zitting.
- Tijdens de zitting onderzoekt het GSB het vermoeden van het CSB.
- Constateert het GSB dat er een of meer fouten zijn gemaakt, dan corrigeert het GSB die fout(en), ook in OSV.
- Hoe dat gebeurt, hangt af van welke manier van stemopneming heeft plaatsgevonden (decentraal of centraal).

* Voor gemeenten waar een centrale stemopneming (optie 2) heeft plaatsgevonden, blijven de processen-verbaal van de stembureaus bij de controle door het CSB buiten beschouwing. Die bevatten immers alleen de resultaten van een voorlopige telling (uitsluitend op lijstniveau).

(OPTIE 1)

GEMEENTEN WAAR EEN DECENTRALE STEMOPNEMING HEEFT PLAATSGEVONDEN

Registreren van correcties

- Naar aanleiding van een verzoek tot nader onderzoek door onverklaarde telverschillen of vermoedens van andere fouten kan het GSB correcties op de uitslag hebben.
- Het GSB noteert voor elk stembureau de correcties op een zogenoemd 'corrigenum'. Ook de correcties op zijn eigen proces-verbaal noteert het GSB op een corrigenum.
- Voor beide documenten is een model vastgesteld. Het corrigenum bij een proces-verbaal van een stembureau is **Model Na 14-1** en het corrigenum bij een proces-verbaal van een GSB is **Model Na 14-2**.

Let op: het GSB vult op een corrigenum uitsluitend de gecorrigeerde aantallen in, dus de aantallen die een correctie zijn van de aantallen die het stembureau (dan wel het GSB zelf) in zijn proces-verbaal heeft genoteerd. Aantallen die niet hoeven te worden gecorrigeerd, worden dus niet in het corrigenum opgenomen.

- Het corrigenum wordt als bijlage bij het oorspronkelijke proces-verbaal van het desbetreffende stembureau (of van het GSB) gevoegd.
- Het GSB maakt op de voorzijde van het proces-verbaal van het desbetreffende stembureau en op de voorzijde van zijn oorspronkelijke eigen proces-verbaal aantekening van het bestaan van het corrigenum. Dat doet het GSB door op de daarvoor bestemde plek het juiste hokje aan te vinken en de datum in te vullen.
- Het kan gebeuren dat het GSB tot de conclusie komt dat er (ondanks het vermoeden van het CSB) géén sprake is van fouten. In dat geval is het natuurlijk niet nodig om een corrigenum op te stellen. Het GSB noteert dan in zijn proces-verbaal van de nieuwe zitting dat er van fouten geen sprake is.

(OPTIE 2)

GEMEENTEN WAAR EEN CENTRALE STEMOPNEMING HEEFT PLAATSGEVONDEN

Registreren van correcties

- Naar aanleiding van een verzoek tot nader onderzoek door onverklaarde telverschillen of vermoedens van andere fouten kan het GSB correcties op de uitslag hebben.
- Het GSB noteert de correcties op zijn proces-verbaal op een corrigenum (**Model Na 14-2**).

Let op: het GSB vult op dat corrigenum uitsluitend de gecorrigeerde aantallen in, dus de aantallen die een correctie zijn van de aantallen die het GSB in zijn eerste proces-verbaal had genoteerd. Aantallen die niet hoeven te worden gecorrigeerd, hoeven dus ook niet in het corrigenum te worden opgenomen.

- Het corrigenum bevat bijlagen.
  - In bijlage 1 van het corrigenum noteert het GSB de correcties van fouten die het GSB tijdens zijn eerste zitting in de totaalstellingen op gemeenteniveau heeft gemaakt.
  - In bijlage 2 noteert het GSB voor elk stembureau de correcties van fouten die het GSB tijdens zijn eerste zitting heeft gemaakt. Het GSB vult een bijlage 2 in voor elk stembureau waarvan een of meer aantallen zijn gecorrigeerd.
- Het corrigenum (inclusief alle bijlagen) wordt als bijlage bij het oorspronkelijke proces-verbaal van het GSB gevoegd.
- Het GSB maakt op de voorzijde van zijn oorspronkelijke proces-verbaal aantekening van het bestaan van het corrigenum (door op de daarvoor bestemde plek het juiste hokje aan te vinken en de datum in te vullen).
- Het kan gebeuren dat het GSB tot de conclusie komt dat er (ondanks het vermoeden van het CSB) géén sprake is van fouten. In dat geval is het natuurlijk niet nodig om een corrigenum op te stellen. Het GSB noteert in het proces-verbaal van de nieuwe zitting dat er van fouten geen sprake is.

Let op: de processen-verbaal die de stembureaus op de avond van de stemming hebben vastgesteld, hoeven niet te worden gecorrigeerd. Die bevatten immers alleen de resultaten van een voorlopige telling (uitsluitend op lijstniveau).

Aan het einde van de zitting van het GSB

Vaststellen proces-verbaal

Aan het einde van de nieuwe zitting maakt het GSB een nieuw proces-verbaal op van de werkzaamheden die in opdracht van het CSB zijn uitgevoerd (**Model P 2a**). Zie daarvoor ook de separate factsheet 'nieuwe zitting GSB'.

Na de zitting van het GSB

Publiceer de documenten zoals beschreven in de factsheet 'publicatie documenten'

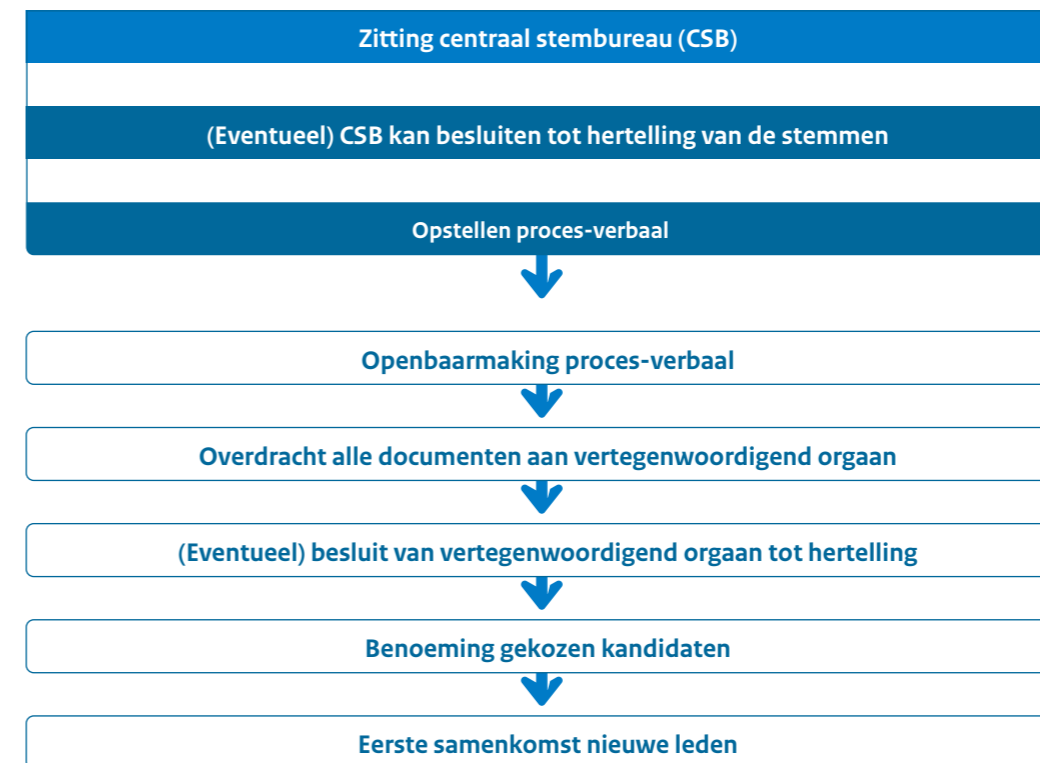
Als er géén correcties hebben plaatsgevonden, hoeft alleen de fysieke versie van het proces-verbaal van de nieuwe zitting van het GSB naar het CSB te worden gebracht.

Een afschrift van dit proces-verbaal wordt gepubliceerd op de gemeentelijke website en ter inzage gelegd.

Digitaal bestand en fysieke stukken naar het CSB

- Onmiddellijk na afloop van de zitting wordt het digitale bestand naar het CSB gestuurd en worden de fysieke versies van alle bovengenoemde stukken naar het CSB gebracht.

15 Centraal stembureau (CSB): vaststelling uitslag en vervolgwerkzaamheden

Nadat de in de vorige factsheets genoemde werkzaamheden zijn afgerond, stelt het centraal stembureau (CSB) tijdens een openbare zitting de uitslag van de verkiezing vast. In deze factsheet wordt toegelicht welke stappen er gezet worden tijdens de zitting van het CSB.

Zitting centraal stembureau (CSB): vaststelling van de uitslag

- De zitting van het CSB wordt *zo spoedig mogelijk, maar niet eerder dan de achtste dag na de stemming* gehouden.
- Deze zitting kan niet eerder worden gehouden, omdat er in de dagen daarvoor voor iedereen de gelegenheid is om bij het CSB melding te maken van eventuele fouten, die vervolgens door het GSB kunnen worden gecorrigeerd (zie factsheets 13 en 14).
- Tijdens de openbare zitting van het CSB hebben kiezers nogmaals de mogelijkheid om (mondeling) eventuele fouten in de openbaar gemaakte processen-verbaal aan de orde stellen, en alle andere soorten bezwaren te maken.

Eventuele hertelling

- Het CSB kan op grond van bezwaren die worden gemaakt tijdens de zitting besluiten tot een hertelling van de stemmen die zijn uitgebracht in een of meer stembureaus.
  - Dat kan echter in dit stadium alleen als **er een ernstig vermoeden bestaat dat een of meer gemeentelijk stembureaus (GSB's) zodanige fouten hebben gemaakt dat die van invloed kunnen zijn op de zetelverdeling**.
  - Als besloten wordt tot een hertelling, schorst de voorzitter van het CSB de zitting tot vaststelling van de uitslag.
  - Het CSB wijst de desbetreffende GSB's aan, die de hertelling uitvoeren onder verantwoordelijkheid van het CSB.
  - De hertelling vindt plaats tijdens een openbare zitting, waarvan het GSB een proces-verbaal (en eventuele corrigenda) opmaakt. De burgemeester brengt deze stukken naar het CSB en publiceert die op de gemeentelijke website.
  - Als het GSB fouten heeft gecorrigeerd, wordt ook een nieuw digitaal bestand naar het CSB gestuurd. Dit bestand wordt ook op de gemeentelijke website geplaatst.
  - Vervolgens hervat de voorzitter van het CSB de zitting tot vaststelling van de uitslag.
-
- Nadat het CSB alle werkzaamheden tot vaststelling van de uitslag heeft beëindigd, maakt het CSB daarvan een proces-verbaal op.
  - Hiervoor gebruikt het CSB **Model P 22-1** bij verkiezingen voor de Tweede Kamer, het Europees Parlement en provinciale staten in provincies met meer dan één kieskring, en **Model P 22-2** voor overige verkiezingen.
  - In dat proces-verbaal noteert het CSB de eventuele bezwaren die tijdens de zitting zijn ingebracht en alle meldingen die daaraan voorafgaand bij het CSB zijn binnengekomen.
  - Nadat de bovenvermelde werkzaamheden zijn afgerond, deelt de voorzitter de uitslag met de aanwezigen en ondertekenen de leden van het CSB het proces-verbaal.

Openbaarmaking proces-verbaal

- Onmiddellijk na afloop van de openbare zitting maakt het CSB zijn proces-verbaal elektronisch openbaar.
- Het CSB legt een afschrift van zijn proces-verbaal ter inzage.
- Als het CSB programmatuur heeft gebruikt, maakt het ook het digitale bestand met de verkiezingsuitslag elektronisch openbaar.

Overdracht van alle documenten aan het vertegenwoordigend orgaan

- Na openbaarmaking van het proces-verbaal van het CSB, brengt het CSB alle documenten die het in het kader van de uitslagvaststelling heeft ontvangen, plus zijn eigen proces-verbaal, naar het vertegenwoordigend orgaan.

Benoeming gekozen kandidaten

- Uiterlijk de dag na de vaststelling van de uitslag stelt de voorzitter van het CSB de benoemden schriftelijk in kennis van hun benoeming.
- Van iedere kandidaat die de benoeming aanneemt, worden de opgemaakte geloofsbrieven naar het vertegenwoordigend orgaan gestuurd.
- De Tweede Kamer onderzoekt zo spoedig mogelijk de geloofsbrieven en besluit over de toelating van de benoemde kandidaten tot dit orgaan.

Hertelling door vertegenwoordigend orgaan

- Ook het vertegenwoordigend orgaan kan nog besluiten tot een hertelling van de stemmen die zijn uitgebracht in een of meer stembureaus. In dat geval wordt dezelfde procedure gevolgd als bij een hertelling waartoe het CSB besluit.
- Het GSB of de GSB's van de gemeente(n) waar de hertelling aan de orde is, voert deze hertelling uit onder toezicht van het vertegenwoordigend orgaan. Het CSB stelt een nieuw proces-verbaal op, dat ook weer onmiddellijk elektronisch openbaar wordt gemaakt (publicatie op de gemeentelijke website) en wordt toegezonden aan het vertegenwoordigend orgaan.

16 Overig

In deze factsheet informeren wij u over een aantal zaken die nog niet in de vorige factsheets aan de orde kwamen.

Kandidaten geen lid van een stembureau, GSB, HSB of CSB voor dezelfde verkiezing

- Kandidaten voor een verkiezing mogen voor dezelfde verkiezing geen lid zijn van een stembureau, GSB, HSB of CSB. Zij mogen evenmin ondersteuner zijn van het GSB (ondersteuners zijn tellers of invoerders in OSV).
- Ook zittende leden van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden, mogen geen lid zijn van een stembureau, GSB, HSB of CSB. Zij mogen evenmin ondersteuner zijn van het GSB.

Hoe voorkomt u dat iemand die kandidaat is bij een verkiezing, of die zittend is lid van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden, tevens lid wordt van een stembureau, GSB, HSB of CSB?

- Benadruk in uw correspondentie aan (potentiële) leden van stembureaus of van het GSB, HSB of CSB dat zij niet tevens kandidaat kunnen zijn, noch lid van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden.
- Vraag de griffier enkele maanden voor de verkiezing om aan de leden van het vertegenwoordigend orgaan te melden dat zij bij die verkiezing geen lid mogen zijn van een stembureau, GSB, HSB of CSB.
- Leg het bestand van beoogde stembureauleden naast het bestand met kandidaten bij de verkiezing voor het vertegenwoordigend orgaan en het bestand met zittende leden van dat orgaan. Controleer hierbij op voorletters, achternaam en woonplaats.
- Komt u er na deze voorzorgsmaatregelen onverhoopt later toch nog achter dat een of meer beoogde leden van een stembureau, GSB, HSB of CSB tevens kandidaat zijn voor of zittend lid van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden? Dan meldt u uiteraard alsnog aan betrokkene dat hij of zij geen lid kan zijn van een stembureau, GSB, HSB of CSB voor die verkiezing.

Geen bewijs van inschrijving in het handelsregister bij registratie aanduiding

- Nieuwe politieke groeperingen die de naam van hun partij (in de Kieswet 'aanduiding' genoemd) bij het CSB willen registreren, hoeven geen bewijs van inschrijving in het handelsregister van de Kamer van Koophandel in te leveren. Voor 1 januari 2023 was dit wel nodig.
- Het CSB moet zelf, op de website van de Kamer van Koophandel, nagaan of de groepering is ingeschreven in het handelsregister.
- Daarvoor hoeft het CSB geen (extra) kosten te maken. In de Gebruikersraad Handelsregister (een vertegenwoordiging van overheidsorganisaties) is afgesproken dat overheden die standaard informatieproducten afnemen, daarvoor geen facturen ontvangen van de Kamer van Koophandel. Zij betalen jaarlijks een vast bedrag aan het ministerie van Economische Zaken en Klimaat, de zogenaamde inputfinanciering. Vervolgens ontvangt de Kamer van Koophandel een totaalbedrag, waarvoor zij aan overheden de producten levert die onder de inputfinanciering vallen (waaronder ook een bewijs van inschrijving in het handelsregister).

Taak CSB bij kandidaat uit andere gemeente of provincie of ander waterschap

- De Kieswet bepaalt dat voor iemand die zich bij een verkiezing kandidaat wil stellen in een gemeente, provincie of waterschap waarvan hij/zij geen ingezetene is, bij de kandidaatstelling een verklaring van voorgenomen vestiging moet worden ingeleverd. Een kandidaat mag slechts een verklaring van voorgenomen vestiging afleggen in één andere gemeente of provincie of één ander waterschap.
- Legt een bepaalde kandidaat in meerdere gemeenten, provincies of waterschappen een verklaring van voorgenomen vestiging af? Dan moeten de betreffende CSB's hem in al deze gemeenten, provincies of waterschappen schrappen van de kandidatenlijst (artikel 1 6, eerste lid, onderdeel f, van de Kieswet).
- Hoe komt het CSB erachter of iemand zich tegelijk ook in een of meer andere gemeenten, waterschappen of provincies kandidaat heeft gesteld? Daarvoor bevat de *Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen* een voorziening.
- Bij gemeenteraads-, waterschaps- en provinciale statenverkiezingen moet het CSB een nieuwe, extra taak uitvoeren bij het onderzoek van de kandidatenlijsten. Bij iedere kandidaat voor wie een verklaring van voorgenomen vestiging is ingeleverd (of ingeleverd had moeten worden, omdat betrokkene in een andere gemeente of provincie of een ander waterschap woont), neemt het CSB zo snel mogelijk contact op met het CSB van de gemeente, de provincie of het waterschap waar de kandidaat woont. Als aan het laatstbedoelde CSB blijkt dat de kandidaat meer dan één verklaring van voorgenomen vestiging heeft afgelegd, informeert dat CSB de andere betrokken CSB's hierover. Zij kunnen dan de kandidaat schrappen van de bij hen ingediende lijsten.

Let op: mocht betrokkene ook kandidaat zijn in de gemeente, de provincie of het waterschap waar hij woont, dan kan die kandidatuur gehandhaafd blijven.

Gegevens voor personaliseren van stempassen moeten daags na de kandidaatstelling aan leveranciers worden gestuurd

- Burgemeesters moeten daags na de kandidaatstelling het bestand met de naam- en adresgegevens van de kiesgerechtigden vaststellen voor het personaliseren van de stempassen. Het is namelijk van belang dat de stempassen tijdig aankomen bij de kiesgerechtigden. Mutaties in het kiezersregister als gevolg van overlijden of verhuizing kunnen de gemeenten in de dagen na aanlevering van het kiezersregister nog doorgeven.

Dit is een uitgave van:

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Directie Democratie en Bestuur
Postbus 20011 | 2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl